



En rett vei til jobb?

Langtidslediges opplevelser av deltakelse i arbeidsmarkedstiltak.

Gunn Sofie Dahl

*Masteroppgave i voksenpedagogikk
Institutt for pedagogikk og lærerutdanning
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Tromsø
Våren 2007*

SAMMENDRAG

Stortingsmelding nr. 6 (2002 – 2003) er regjeringens tiltaksplan mot fattigdom.

Hovedstrategien for å bekjempe fattigdomsproblemet er her å gjøre flere i stand til å forsørge seg selv gjennom arbeid. Ett av de tiltakene som tas opp, er målrettede arbeidsmarkedstiltak for langtids sosialhjelpsmottakere.

Oppgaven presenterer historiene til 5 langtidsledige som ikke har fullført opplegget i arbeidsmarkedstiltaket Arbeid med bistand, og som dermed ikke har nådd tiltakets hovedmål om at deltakerne skal komme ut i ordinært arbeid.

Teoretisk forankring er knyttet til litteratur om frafall av voksne i videregående utdanning, og til Arbeidsforskningsinstituttets evaluering av arbeidsmarkedstiltak overfor langtidsledige. Gooderham (1989) har sammenfattet teoretisk forskning om årsaker til frafall fra voksenopplæring, og har kommet til at disse springer ut fra tre hovedgrupper av teorier; psykososiale teorier, interaksjonistiske teorier og teorier med livssituasjonsperspektiv. Informantene vektla de psykososiale forhold sterkest. Hovedvekten legges derfor på psykososiale teorier med en vekt på motivasjon, årsaksforklaringer og attribusjonsmønster.

De langtidsledige informantene hadde et ønske om å komme i arbeid, om enn i varierende styrke. Alle hadde en klar formening om hvorfor de var blitt henvist til tiltaket, men det kan synes som det var mer uklart for noen av dem at de var på et kvalifiseringstiltak. Det kan se ut som de har et selvbeskyttende mønster i sine årsaksforklaringer, noe som kan beskytte deres selvakseptering. Uttalelsene tyder på at de i hovedsak har hatt positive opplevelser i tiltaket, der en veileder har gitt bistand ut fra deres individuelle behov. De presenterer sine historier om hvorfor de var uten arbeid. Videre gir de sine vurderinger av opplegget i tiltaket, hvordan de og deres ønsker ble møtt og hvordan de opplevde at tiltaket fungerte ut fra deres behov. De forklarer også hva de mener er årsaken til at tiltaket ble avsluttet.

På intervju tidspunktet hadde 2 av informantene kommet i arbeid. Når en ser på hva som skiller de som var i arbeid fra de som sto utenfor arbeidsmarkedet, kan det se ut til at tidligere sosialhjelpshistorie er en vesentlig faktor. De ga alle uttrykk for at de kjente til arbeidslivets kompetansekrav. De av informantene som sto utenfor arbeidslivet, vurderte i utgangspunktet ikke videre kvalifisering som en aktuell løsning. Samtidig vurderte de tiltaksbruk som den eneste mulighet for å komme i arbeid på sikt. Andre faktorer som vurderes, er tidligere tilknytning til arbeid, tidligere utdanning, oppfatning av utdanning, hvordan de årsaksforklarer og attribuerer hendelser knyttet til arbeid og tiltak.

FORORD

Denne oppgaven setter punktum for 3 års studier ved masterstudiet i erfaringsbasert voksenpedagogikk. I og med at studiet er erfaringsbasert, var det helt fra starten naturlig for meg å vinkle mitt prosjekt til læresituasjonen for deltakere på arbeidsmarkedstiltak. Mitt personlige mål var å bli en bedre veileder gjennom økte kunnskaper om voksnes læring.

Det har vært mange erkjennelser underveis. Jeg har blitt oppmerksom på sammenhenger og vinklinger som ikke har vært så tydelig for meg tidligere. Mest spennende har nok min egen oppvåkning i forhold til voksnes læring på arbeidsplassen vært. Og ikke minst erkjennelsen av at jeg til daglig nok mer arbeider med læring *til* arbeidslivet enn læring *i* arbeidslivet.

Det er flere som har bidratt til at jeg har kommet i mål: Først en takk til Arne, Bente, Carl, Dag og Eva som delte sine opplevelser rundt deltakelse i Arbeid med bistand med meg. Et utvalg av deres opplevelser og refleksjoner finnes i denne oppgaven. Jeg fikk høre langt mer enn det som fikk plass her, mange av deres vurderinger er nyttige å ha med videre i mitt arbeid overfor arbeidssøkere.

Min veileder Sigvart Tøsse har gått veien sammen med meg, og har gjennom hele prosessen vært en god støttespiller som har kommet med innspill og spørsmål. Det er alltid nyttig for en veileder selv å bli veiledet, jeg har derfor også lært mye av hvordan han har håndtert meg i en prosess fylt av en blanding av stor optimisme og mer realitetsorientert virkelighetsoppfatning. Mine kollegaer har stilt seg til rådighet med innspill til mulige og umulige diskusjoner, og har bidratt med tanker og ideer underveis.

Jeg har vært så heldig å ha ukentlige treff på msn med mine medstudenter Karin Rognmo Mellem og Karen Hultgren Olsen. En god blanding av faglige innspill og humor har holdt oss i gang, vi har dratt hverandre opp og fram i perioder der studiearbeidet har gått trått. Hvem vet, kanskje forfatter vi noen av de verkene vi har snakket om?

Sist, men ikke minst; hjemmefronten ved Jan Arild, Sindre og Håvard. Studiene har foregått i kryssingsfeltet mellom fullt arbeid og familieliv. Med en aktiv familie har vi alle lært en del om logistikk de siste årene. Dere har vært tålmodige!

Mære, 7. mai 2007

Gunn Sofie Dahl

INNHALDSFORTEGNELSE

Sammendrag.....	s. II
Forord	s. III
1. INNLEDNING	s. 1
1.1 Bakgrunn for valg av tema	s. 1
1.2 Presentasjon av problemstilling.....	s. 2
1.3 Oppbygging og struktur	s. 2
2. METODE.....	s. 3
2.1 Valg av perspektiv og metode	s. 3
2.2 Utvalg og utvalgsprosedyre	s. 4
2.3 Planlegging og gjennomføring av undersøkelsen	s. 5
2.4 Etske betraktninger	s. 7
2.5 Analyse og tolking av data	s. 8
3. TEORETISK FORANKRING	s. 9
3.1 Frafall fra arbeidsmarkedstiltak	s. 10
3.1.1 Forskning på arbeidsmarkedssatsingen for sosialhjelpsmottakere	s. 11
3.2 Frafall fra voksenopplæring	s. 13
3.3 Tre teorier om frafall	s. 13
3.3.1 Psykososiale teorier	s. 14
3.3.2 Interaksjonistiske teorier	s. 16
3.3.3 Livssituasjonsperspektivet	s. 17
4. PRESENTASJON AV FUNN, ANALYSE OG DRØFTING	s. 18
4.1 Kort presentasjon av mine samtalepartnere	s. 18
4.2 Hadde de ønske om å komme i arbeid?	s. 19
4.3 Positive og negative faktorer for senere sysselsetting	s. 21
4.4 Hvem faller ifra voksenopplæring – og hvorfor?	s. 23
4.4.1 Hvorfor var de på tiltaket Arbeid med bistand?	s. 25
4.5 Funnene sett i forhold til de tre teoriene om frafall	s. 26
4.5.1 Psykososiale teorier – egenvurderinger og forventninger	s. 26
4.5.2 Interaksjonistiske teorier – aspekter ved tiltaket	s. 32
4.5.3 Betydningen av samlet livssituasjon	s. 35
5 OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	s. 36
Hva trodde jeg at jeg ville finne – og hva fant jeg?	
6. REFERANSER.....	s. 39
7. APPENDIKS	s. 42

1. INNLEDNING

Stortingsmelding nr. 6 (2002-2003) er regjeringens tiltaksplan mot fattigdom. Planen omfatter tiltak målrettet mot personer som lever i fattigdom og mot årsakene og risikofaktorene for å utvikle fattigdom. Hovedstrategien for å bekjempe fattigdomsproblemet er å gjøre flere i stand til å forsørge seg selv gjennom et arbeid. Ett av tiltakene som tas opp, er målrettede arbeidsmarkedstiltak for langtids sosialhjelpsmottakere. Arbeidsforskningsinstituttet (Schafft, Frøyland og Spjelkavik 2005, Schafft og Spjelkavik 2006) og Høgskolen i Oslo (Lødemel og Johannessen 2005) har foretatt evaluering av tiltaksforsøkene. Arbeidsforskningsinstituttet konkluderer med at ved sammenligning med en kontrollgruppe, finner man en signifikant positiv effekt av å delta i satsingen for gruppen langtidsmottakere av sosialhjelp. Sluttevalueringen viser til et resultat der omtrent 27% av deltakerne i satsingen i 2004 kom i arbeid i etterkant av sin deltakelse.

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Da jeg ble oppmerksom på resultatene, jobbet jeg i et arbeidsmarkedstiltak som hadde sluttresultater på linje med landsgjennomsnittet. Det må innrømmes at jeg, som faglig leder, var misfornøyd med resultatet. Det var greit å vite at vi hadde bidratt til positivt resultat for en del av deltakerne, men jeg kjente sterkt på at resultatet faktisk betyr at 73% ikke kom i arbeid. Da vi som ledd i vår kvalitetssikring begynte å vurdere hvordan vi kunne forbedre vår innsats overfor de langtidsledige, sto det klart for meg at førstehåndskunnskapen kunne ligge hos dem det faktisk angikk – langtidsledige som hadde deltatt i arbeidsmarkedstiltak, og som ikke hadde kommet i arbeid eller som hadde avbrutt opplæringen.

Arbeidsforskningsinstituttet har gjort vurderinger av årsaken til frafallet, og argumentasjonen dreier seg i hovedsak om de barrierer langtidsledige uten tidligere tilknytning til arbeidslivet kan oppleve å møte. Det er foretatt intervju av ansatte ved sosialetaten, saksbehandlere fra NAV arbeid samt intervju av deltakere som ikke har droppet ut av tiltakene. Det kan se ut til at det ikke er gjort undersøkelser blant de som har falt ut av tiltakene, jeg har ikke funnet at de langtidslediges egne vurderinger er tatt inn når det gjelder problematikk rundt deltakelse og avbrudd. Forskerne kan da også fortelle at det ikke inngår i deres oppdrag. Jeg ble nysgjerrig; om man spurte de langtidsledige som ikke hadde oppnådd målet om å komme i arbeid, hva ville de selv fortelle? Hvordan forstår de selv situasjonen? Ønsket de å delta i tiltakene, og hvordan så de på muligheten for å komme i arbeid? Ville deres historier samsvare med historiene og forklaringsmodeller som ble presentert av saksbehandlere og forskere?

1.2 Presentasjon av problemstilling

Som ansatt i et arbeidsmarkedstiltak med resultat på linje med de andre, har jeg stilt meg spørsmål om hva de som falt fra selv mener, hva de har opplevd og erfart. Hva vet vi om deres refleksjoner rundt årsaken til at tiltaksbruken ikke førte til at de kom i inntektsgivende arbeid som en direkte følge av deltakelsen i tiltaket? Vil deres forståelse og vurderinger samsvare med det man har kommet fram til i evalueringene? Vil deres historier om frafallet fra tiltaket relateres til forhold knyttet til opplegget i tiltaket, til forhold ved dem selv, til omliggende faktorer? Kunne kunnskap om opplevelsene og vurderingene til de som har falt fra, føre til et mer målrettet arbeid i arbeidsmarkedstiltakene? Arbeidet i mitt prosjekt har ut fra dette følgende hovedspørsmål:

Hvordan opplever langtidsledige selv at arbeidsmarkedstiltaket ikke førte til at de kom i arbeid?

I satsingen er det ikke gjort sammenligninger mellom resultat fra arbeidsmarkedstiltakene som er benyttet. Jeg velger likevel å konsentrere mitt prosjekt mot ett spesifikt tiltak – Arbeid med bistand – da det er et tiltak der det inngår å utarbeide individuelle planer ut fra den enkelte deltakers behov. Jeg hadde en antagelse om at nettopp tilretteleggingen for de individuelle tilnærminger skulle medføre en mulighet for å ta spesielt hensyn til de enkeltes opplæringsbehov. For å få en økt forståelse for fenomenet, valgte jeg å intervju mennesker som har avsluttet deltakelse i prosjektet for langtidsledige uten å nå prosjektets målsetting.

1.3 Oppbygging og struktur

I det første kapittelet vil jeg presentere prosjektets problemstilling og redegjøre for hvorfor jeg valgte å engasjere meg i temaet. Deretter følger en redegjørelse for valg av metode. Her vil også en del etiske og metodiske overveielser bli vurdert.

Kapittel 3 gir en oversikt over prosjektets teoretiske fundament.

Kapittel 4 er presentasjon av prosjektets hoveddel. Her presenteres funnene, og de analyseres og drøftes ut fra det teoretiske fundamentet.

Kapittel 5 er en oppsummering og konklusjon der jeg ser på sammenhengen mellom det jeg hadde forventet å finne og de faktiske funn.

2. METODE

I dette kapittelet vil jeg presentere hvordan arbeidet med undersøkelsen ble gjennomført. Det innebærer presentasjon av vitenskapsteoretisk forankring, metode og framgangsmåte for innhenting og bearbeiding av data. Underveis vil arbeidsformen bli begrunnet og drøftet.

2.1 Valg av perspektiv og metode

Ringdal (2001) framhever at valg av metode i første rekke er et spørsmål om hensiktsmessighet, der man må vektlegge nærheten til det fenomenet som skal studeres. Jeg tok derfor utgangspunkt i hvilken arbeidsform jeg mente ville være mest hensiktsmessig for å få økt forståelse for de langtidslediges opplevelser, oppfatninger og meningsperspektiver rundt det faktum at de ikke kom i arbeid etter å ha deltatt på et kvalifiserende arbeidsrettet arbeidsmarkedstiltak. Jeg hadde et ønske om å gå i dybden av fenomenet frafall fra arbeidsmarkedstiltak, og ønsket en dypere forståelse av frafall sett fra perspektivet til enkeltpersoner som selv hadde falt fra. Ut fra dette valgte jeg et fenomenologisk perspektiv. Fenomenologi går i følge Bengtsson (1999) ut på å få et grep om sakene slik de viser seg i erfaring, for deretter å begrepslegge dem ved at vi lærer å gå til sakene selv. Kvale (2004:40) definerer fenomenologisk perspektiv på følgende måte:

”Et fenomenologisk perspektiv fokuserer på personens livsverden. Det er åpent for intervjupersonens erfaringer, framhever presise beskrivelser, forsøker å se bort fra forhåndskunnskaper, og søker etter beskrivelsenes sentrale betydning.”

For meg ble det fenomenologiske perspektivet ut fra Kvales definisjon et ideal for det grunnsyn jeg ønsket skulle være utgangspunkt for mitt forsøk på å få en bedre forståelse for de langtidslediges egne vurderinger rundt fenomenet. For å få en økt og bedre forståelse, mente jeg det beste var å snakke direkte med menneskene det gjaldt. Kvalitativt forskningsintervju ble derfor den eneste aktuelle metode, da man der kan gå i dybden av meningsfullhet, ut fra og om personene, og deres livsverden på en måte som ikke kan fanges inn verken med konvensjonell samtale eller ved et spørreskjema (Kvale 1992: 231).

Intervju kan ha ulik strukturgrad, fra de strukturerte intervjuene der forskeren følger en nøyaktig oppsatt intervjuguide, til de ustrukturerte intervjuene som kan minne mer om en fri samtale. Mellom disse ytterpunktene ligger de semistrukturerte intervjuene, der man kombinerer strukturgrad. Hvilken form for intervju og strukturgrad som velges, må alltid ses i forhold til det tema man ønsker å belyse, og ut fra hvilken målgruppe en står overfor. Dalen (2004) beskriver semistrukturerte intervju som samtaler fokusert mot bestemte tema som forskeren har valgt ut på forhånd. Ryen (2002:99) definerer semistrukturerte intervju på følgende måte:

”Det kjennetegnes ved at man på forhånd har satt opp hovedspørsmål og saker eller tema, men uten å fastlegge i detalj spørsmålsformuleringer og rekkefølgen av spørsmålene. Slike uformelle intervju bærer i seg deler av vanlig konversasjon, men har et større innslag av spørsmål (stikkord) som intervjueren har til hensikt å stille den intervjuede.”

Jeg kom til at semistrukturerte intervju ut fra Ryens definisjon ville være velegnet når jeg ønsket at personene selv kunne få presentere sin egen forståelse ut fra sine egne referanserammer. Jeg planla fra starten av å gjennomføre to intervjurunder, fordi jeg ønsket å få informantenes vurderinger av om jeg hadde forstått dem riktig. Dessuten hadde jeg en formening om at det kunne være vanskelig å stille så vidt personlige spørsmål som jeg la opp til, ved første møte med informantene. Jeg ønsket å skape en trygg ramme før jeg kunne ta opp personenes private vurderinger av seg og sitt. Jeg regnet også med at kommunikasjonen kunne bli forbedret fra runde 1 til runde 2, og gi et mer symmetrisk forhold mellom meg og de personene jeg ønsket å samtale med.

2.2 Utvalg og utvalgsprosedyre

Larsson (1986) poengterer viktigheten av å få fram variasjon i oppfatning i de kvalitative intervjuer. Det er ikke representativitet ut fra en kvantitativ vurdering som er poenget, men at man får en variasjon ut fra et kvalitativt utvalg. Man må derfor velge informanter som gir mest mulig representativ variasjon. Larsen poengterer samtidig at personene er informanter om seg og sitt, mer enn de er representanter for en hel gruppe. Min undersøkelse og bruk av semistrukturerte intervju ut fra et fenomenologisk perspektiv hadde som mål å representere opplevelsene og forståelsesverdenen til de personene som faktisk ble intervjuet, slik at jeg kunne få en bedre mulighet til forståelse av akkurat disse personenes subjektive oppfattelse rundt de spørsmålene som ble undersøkt. Målet var å få representert ulike tanker, varianter av historier, begge kjønn og gjerne variasjon i alder for å belyse mangfold og mulige årsaker og forklaringer. For å nå målet, burde jeg snakke med 15 – 20 informanter. Ut fra oppgavens begrensede omfang kom jeg til at jeg måtte nøye meg med langt færre, en gruppe på 4 til 8 personer var derfor mer realistisk. Fordelen ved å velge så få informanter var at jeg da kunne gå mer i dybden med den enkelte.

Jeg valgte å ikke bruke personer jeg selv hadde vært veileder for, da de kunne oppleve meg som en vesentlig årsak til at tiltaket ikke fungerte for deres vedkommende. Jeg så også faren for at jeg kunne ende opp med et resultat som kunne oppfattes mer som et forsvarsskrift for mine egne arbeidsmetoder, enn et forsøk på å få økte kunnskaper. Ut fra dette kom jeg til at det etisk sett var bedre å få informanter fra en annen kommune. Jeg tok derfor kontakt med Arbeid med bistand et annet sted i landet og fikk en kontaktperson som var veileder i tiltaket

på stedet. Min plan var å utforme en skriftlig informasjon og forespørsel som kunne sendes fra kontaktpersonen til de mulige informantene. Kontaktpersonen frarådte dette ut fra en vurdering av at et flertall av de personene som hadde avsluttet tiltak hos dem, ikke brukte å respondere på skriftlige henvendelser. Ut fra dette ble det besluttet at kontaktpersonen skulle ringe til de aktuelle informantene. Vi øvde på presentasjonsformen som skulle brukes i telefonsamtalen, og det ble laget stikkordsliste over hva som skulle sies om hensikten med intervjuet, frivillighet og anonymitet. I årene 2004 og 2005 var det 8 personer som hadde avsluttet Arbeid med bistand uten å komme i arbeid ved det aktuelle tiltaket. Kontaktpersonen fikk umiddelbart positiv respons fra 4 av disse. En sa først nei, men ombestemte seg senere. 2 personer ønsket ikke å delta, og den siste fikk kontaktpersonen ikke tak i. Det er så få personer at de kun kan representere seg selv, og de vurderes heller ikke som et statistisk representativt utvalg. Det vil også være vanskelig å spekulere i hva som kunne vært representert fra de personene som ikke ønsket å delta. Av de 5 personene som var positive til å delta, var 2 kvinner og 3 menn. Begge kvinnene og en av mennene var i 20-årene. En mann var i 30-årene, og den siste var i slutten av 40-årene.

2.3 Planlegging og gjennomføring av undersøkelsen

Utgangspunktet mitt for å foreta en undersøkelse, var at jeg ønsket en bredere og dypere forståelse av fenomenet frafall fra arbeidsmarkedstiltak. Mitt utgangspunkt var at jeg hadde med meg noe forhåndskunnskap, spesielt gjennom erfaringer fra mitt arbeid som veileder for, mellom andre, langtidsledige sosialhjelpsmottakere. Samtidig var jeg klar over at min kunnskap kunne være preget av prosessen jeg hadde gjennomgått sammen med akkurat disse arbeidssøkerne. Jeg hadde lest evalueringer av tiltaket og var dermed kjent med forskning om arbeidsmarkedstiltak generelt og forskning knyttet til Arbeid med bistand spesielt. Videre hadde jeg satt meg inn i voksenpedagogisk litteratur, og da spesielt rettet mot marginaliserte grupper. Da det var få spor av forskning og litteratur rettet spesielt til temaet frafall fra arbeidsmarkedstiltak, valgte jeg å lete etter mer generell litteratur om frafall. To forfattere hadde etter min oppfatning forskning og teorier som i stor grad tok for seg de utfordringer man kunne finne i arbeidsmarkedstiltak; Gooderham (1989) har sammenfattet teoribasert forskning om årsaker til frafall av voksne i videregående opplæring, og Garrison (1985 og 1988) har sett på faktorer og variabler som kan knyttes til frafall blant voksne lærende, med en vekt på deres livssituasjon. Holme og Solvang (1996) sin arbeidsløshetsundersøkelse ble vurdert, og da spesielt deres valg av spørsmålsform i intervjuguide. Ut fra en samlet vurdering av aktuell teori, fenomenologisk perspektiv og semistrukturert metode, ble en intervjuguide utformet (se appendiks).

Ved intervjustudier stilles det jevnlig spørsmål til om svarene skyldes virkningen av ledende spørsmål og om svarene er påvirket av spørsmålsutforming samt intervjuerens verbale respons og kroppsspråk. Kvale (2004:98) er svært tydelig i sin vurdering: *”Det avgjørende spørsmålet er ikke hvorvidt intervjueren skal lede eller ikke lede, men hvor intervjustørsmålene skal lede, og hvorvidt de vil lede i viktige retninger som vil gi ny, troverdig og interessant kunnskap.”* Kvales uttalelse setter fokus på *retningen* til spørsmålene, og hvordan ledende spørsmål kan være en styrke for intervjuformen. Han ser intervjuet som en sosial prosess, der data oppstår som et fellesprodukt i den mellommenneskelige relasjonen mellom intervjuer og informant. Ut fra dette synet vil intervjuerens refleksjoner og bevissthet rundt mulig påvirkning av data være av stor viktighet. Forberedelsene ville være viktige, og det kan være mulig å se for seg at ferdige, gjennomarbeidede spørsmål kan være mindre ledende eller styrende for samtalen enn de frie utfoldelser i en ustrukturert setting. Det ble dermed et spørsmål om hvor, hvordan og hvorfor jeg skulle lede.

Et av de punktene kvalitative intervju får særlig kritikk på, er faren for at man ikke avslører feilkilder i forbindelse med subjektive uttalelser fra informantene. En erfaren forsker kan beherske teknikker for å stille kontrollspørsmål, noe som trolig ville falle vanskeligere for meg som var mer uerfaren. Kvale (2004) opplyser at feilkilder kan oppstå på grunn av konteksten, intervjueren og respondenten. Forskerens holdninger og verdier tas fram som en mulig feilkilde, og det var et punkt jeg derfor ønsket et bevisst forhold til. Et annet punkt som ble nøye vurdert, var muligheten for at jeg vurderte informantene som mer marginaliserte og med et større hjelpebehov enn det som var reelt. Fog (2001) tar for seg subjektiviteten som feilkilde og de forhold som kan inntre når følelsene tar overhånd og forstyrrer. Mine referanserammer kunne sette vesentlige begrensninger i alle faser av prosjektet, og jeg anså det som viktig å ha mine mulige personlige begrensninger og tolkinger i bakhodet ved vurderinger så vel i intervjusituasjonen som i fasen med bearbeiding av data.

Intervjuguiden ble utformet med tema, og det var stikkord til meg selv spesielt rettet mot innledning til temaene. Jeg la opp til en ”myk” start, der informantene skulle få starte med å snakke litt om seg selv. Deretter ville rekkefølgen av temaene i stor grad avhenge av samtalens gang. Det var imidlertid intensjon om å innlede temaene likt for alle informanter, slik at det kunne være mulig å sammenstille og sammenligne data i etterkant. Avslutningsvis ville alle få samme spørsmål, og der det ble åpnet for utfylling av tema som jeg kunne ha oversett i mine forberedelser. For å få en klarhet i hvorvidt intervjuguiden fungerte etter hensikten, for å trene på intervjuformen og få en klarhet og forbedring av min egen rolle som intervjuer, valgte jeg å foreta prøveintervjuer. Jeg valgte da å kontakte to personer tilknyttet

mitt eget tiltak. Selve intervjuene og intervjuguiden opplevde jeg fungerte godt, og var lærerike å ha med seg før jeg gikk videre til selve hovedintervjuene.

Valg av lokalitet for gjennomføring av intervjuer vurderes ofte som viktige med tanke på å skape en ramme som oppleves trygg for informantene. Jeg ba derfor informantene velge tidspunkt og sted for intervjuene, men la fram ønske om steder der vi kunne sitte relativt uforstyrret. To ønsket samtaler i sine hjem, en ønsket samtale på en kafé der vedkommende visste det var få gjester på dagtid, en ønsket samtale på sitt nåværende arbeidssted. Den siste ønsket at samtalen skulle foregå i lokalene til det lokale arbeidsmarkedstiltaket. Intervjuene i runde en ble foretatt enkeltvis i løpet av siste uke i september 2006. Samtalene varte fra 40 til 97 minutter. Før selve intervjuet startet, ble det gitt informasjon om hensikten med intervjuet. Alle stilte seg fortsatt positive til å delta. Samtykkeerklæring ble undertegnet før selve intervjuet startet. Ved avslutning av intervjuene ba jeg om tillatelse til å ta ny kontakt, noe som ble gjort omtrent 2 måneder etter første intervju.

Jeg valgte å ta opp intervjuene for å kunne ha full fokus på selve samtalen, men var forberedt på at det kunne skape avstand. Jeg ble positivt overrasket over hvor åpne og meddelsomme informantene var fra første stund. Dette kan selvsagt skyldes at de var klar over at de og deres uttalelser ville bli anonymisert. Samtidig sa flere av dem at de hadde savnet å bli hørt om akkurat disse vurderingene, tankene og følelsene. Jeg var forberedt på at noen av dem kunne ha motforestillinger mot å delta i en ny runde, og jeg så heller ikke bort fra at noen ville vurdere å trekke seg fra hele undersøkelsen. Alle stilte seg imidlertid til disposisjon også i runde 2. Her ble det startet med å spørre om de hadde gjort seg tanker rundt første runde som de ønsket å formidle. Deretter tok jeg utgangspunkt i et sammendrag fra de respektive samtalene, med stikkord til tema jeg ønsket mer utdypet. Informantene ble ikke gjort oppmerksom på min tilknytning til et tilsvarende tiltak, for dem var jeg en masterstudent med spesiell interesse for deres historier rundt tiltaksdeltakelsen.

2.4 Etiske betraktninger

Kvale (2004) tar opp den ømtålige balansen mellom kunnskapsinnhenting, og de etiske sidene ved den emosjonelle menneskelige interaksjonen. Langtidsledige sosialklienter vil ofte bli vurdert som en svakstilt gruppe, spesielt når det i en undersøkelse skal settes fokus på tema som kan vurderes som tapsopplevelser. Alver og Øyen (1997) tar også opp de etiske sider som må vurderes. Dalen (2004) minner om at forskeren må nærme seg feltet med stor varsomhet. Styrken ved semistrukturert intervju var at jeg hadde en mulighet til å skape trygghet gjennom innledende ”ufarlige” strukturerte spørsmål, for så å gå videre med

temaspørsmål etter hvert, etter en nøye vurdering av hva man kan tillate seg i den enkelte intervjusituasjon.

Ringdal (2001) poengterer viktigheten av refleksjon fra forskeren side. Han tar fram at ved fokus på vanskeligstilte grupper, bør vi tenke på hva vår forskning gjør med dem.

Forskningen kan medføre forventninger om praktisk og konkret endring av livssituasjon, mens det på grunn av kravet om avstand til det man forsker på, ikke ligger til forskerrollen.

Det innebærer at den det forskes på, ikke nødvendigvis får noe igjen. I høyden kan forskningen bidra til å kaste generelt lys over problemets karakter, omfang og årsak.

Fog (2001) tar opp noe av det samme, men drar samtidig fram det positive med at intervjupersonen for en gangs skyld blir hørt. Hun sammenstiller etikk og den trojanske hest med et bilde av forskeren som bringes bak intervjupersonens grenser. Spørsmålet om konkret ansvarlighet i forskersituasjonen blir da sentral. Når man setter dette sammen med det asymmetriske forholdet man kan ha mellom forsker og intervjuperson, kan man komme i situasjoner der forskeren må vurdere situasjoner og spørsmålsstillinger ut fra sin moralske sans. Den moralske sans var relevant å trekke inn i alle faser av prosjektet. Jeg vurderte også muligheten for at jeg kunne være styrt av min egen forutinntatthet og mine forkunnskaper.

Informantene ble derfor i intervjurunde 2 spurt om sine opplevelser rundt det å bli intervjuet.

Flere av informantene trakk fram at det hadde vært godt å bli hørt, de ga uttrykk for at de ikke hadde opplevd tilsvarende interesse for sine synspunkter tidligere. På spørsmål om hvordan de hadde opplevd å få spørsmål som kunne oppfattes som nærgående til egne holdninger og meninger, ga alle uttrykk for at det hadde vært en god samtale der de til tider måtte reflektere over tema de ikke hadde tenkt spesielt på tidligere. Det kan innvendes at de kan ha svart på denne måten for å være høflige. Samtidig samtykket alle i å delta i intervjurunde 2, noe de trolig ikke ville gjort om de opplevde situasjonen og spørsmålene som vanskelige eller krenkende. Alle ga uttrykk for at selve intervjusituasjonen hadde gitt dem noe positivt.

Oppmerksomhet rundt seg og sitt, en bekreftelse på at deres innsats og tilstedeværelse faktisk utgjorde en forskjell for noen, samt at noen faktisk lyttet til det de sa og ønsket å formidle det videre, ble tatt fram som viktig.

2.5 Analyse og tolking av data

Gjennom hele prosessen med planlegging, gjennomføring og bearbeiding av data støttet jeg meg til metodelitteraturen. I fasen med bearbeiding, analyse og tolking av data, støttet jeg meg i stor grad til Kvale (1992 og 2004) og Postholm (2005). Postholm beskriver Moustakas modifiserte tilnærming til fenomenologisk metode, den såkalte Stevick – Colaizzi – Keen - metoden. Hun opplyser at deres metode er ofte benyttet i fenomenologiske studier. Jeg kom

fram til at Kvaales framgangsmåte var beste egnet til å få fram informantenes opplevelser, oppfatninger og perspektiver. I en artikkel skriver Kvale (1992) at en kan skille mellom tre nivåer i tolkningsprosessen. På det første nivået forsøker en å fortette og formulere informantens subjektive selvforståelse. Meningsfortetting gjøres ved å forkorte informantens uttalelser, ved at lange setninger komprimeres til kortere setninger, noe som medfører reduksjon i lengre intervjuetekster til kortere og mer konsise formuleringer (Kvale 2004). På det andre nivået kommer intervjuerens egen innsikt, kunnskap og erfaring inn og gir grunnlag for det han kaller en mer objekt-sentrert forståelse. Her vil tolkning av meningen av det informanten sier bli beriket og økt ved å trekke inn en videre kunnskap om emnet som undersøkes. I mitt prosjekt ble dette gjort ved at jeg sammenholdt de fortellingene jeg fikk fra mine informanter med de evalueringene jeg hadde tilgang på og den kunnskap jeg ellers hadde rundt utfordringene ved å komme i arbeid. På det tredje nivået trekkes teoretisk kunnskap som kan hjelpe for å tolke intervjuene inn (Kvaale 1992).

Etter de enkelte samtalene skrev jeg ned tanker jeg hadde fått under samtalene. Deretter lyttet jeg igjennom opptaket av det som var sagt. Neste fase var å transkribere hele samtalene. Parallelt med transkriberingen ble det notert ned spesielle tema jeg merket meg, og tema jeg ønsket utdypet. Etter transkriberingen hørte jeg på opptak og sammenlignet dette med utskriften. Det neste skrittet ble å trekke ut det som var av relevans for prosjektet. Videre tok jeg fatt på meningsfortetting av alle intervju i runde 1, for så å sette inn i et skjema for å se på likheter og forskjeller i informantenes fortellinger. Det ble også utarbeidet et eget sammendrag med tematisk sammenstilling av direkte uttalelser fra alle samtalene, de deskriptive utsagnene. Her ble det tatt utgangspunkt i det jeg fant var naturlige meningsenheter med en vekt på de tema som dominerte, samt de avvik jeg fant. Sammendragene med tillegg i de notater jeg hadde gjort meg over hva jeg ønsket mer kunnskap om, ble grunnlaget for intervjurunde 2. Også i denne runden ble samtalene tatt opp. Det ble foretatt en ny transkribering og meningsfortetting og vurdering av meningsenhetenes sett i lys av prosjektets spesifikke formål. Informasjonen fra de to intervjurundene ble satt sammen, og arbeidet med å binde sammen de viktigste deskriptive utsagn ble foretatt. Disse ble samtidig satt i sammenheng med aktuell teori.

3. TEORETISK FORANKRING

Undersøkelsen tar for seg historiene til voksne som ikke har fullført opplegget i arbeidsmarkedstiltaket Arbeid med bistand, og som dermed ikke har nådd tiltakets hovedmål om å komme i arbeid. Den teoretiske forankringen er ut fra dette knyttet til litteratur om

fracfall. Kapittelet starter med en presentasjon av teorier knyttet til opplæring overfor voksne som står utenfor arbeidslivet. Deretter vil teori om fracfall fra arbeidsmarkedstiltak, eller mer spesifikt de få spor etter relevant litteratur som kan relateres direkte til utfordringene ved den manglende fullføring, bli presentert. Frafall fra voksenopplæring omhandler blant annet mennesker med noen av de samme utfordringer som deltakere på arbeidsmarkedstiltak møter, og utfordringer knyttet til tiltakene er også spesielt nevnt i en del av litteraturen. Gooderham (1989) har utarbeidet en sammenfatning av teoribasert forskning om årsaker til fracfall fra voksenopplæringen, og har kommet til at disse springer ut fra tre hovedgrupper av teorier. Han grupperer disse som psykososiale teorier, interaksjonistiske teorier og teorier med livssituasjonsperspektiv. Da mine informanter vektla de personlige faktorer høyest, vil hovedvekten her bli lagt på de psykososiale teoriene med en vekt på motivasjon, årsaksforklaringer og attribusjonsmønster.

3.1 Frafall fra arbeidsmarkedstiltak

Frafall fra arbeidsmarkedstiltak er et velkjent problem i attføringsbransjen, og presenteres oftest som et problem. Problemforklaringene har i samfunnsdebatten ulike vinkel, men sammenfattes på to nivå; samfunnsmessig og for det enkelte menneske (St.meld. nr 9, 2006-2007). Det er et samfunnsmessig problem at så vidt mange er avhengige av støtte fra det offentlige, og at landets arbeidsstyrke vurderes som for liten til at samfunnsoppgaver kan bli løst på sikt. For den enkelte kan det være et problem at jo lenger en har stått utenfor arbeidslivet, jo vanskeligere er det å komme i betraktning ved ansettelser. Hovedgrepene i Velferdsmeldingen er da også rettet inn mot at flere mennesker i utkanten av arbeidsmarkedet skal komme i arbeid og få et bedre fotfeste i arbeidslivet (ibid). Austvik (1996:9) viser at man i en undersøkelse foretatt av ECON i 1993 fant en rekke negative konsekvenser av arbeidsledighet for den langtidsledige; tap av sosial kontakt med jobben, usikkerhet for fremtiden, sosial stigmatisering i form av å bli mistenkeliggjort som arbeidssky, tidsproblemer i form av kjedsomhet eller mangel på struktur på dagen, tap av selvtillit, dårligere helse og psykiske problemer.

Tiltakene evalueres jevnlig. Nye virkemidler prøves ut, både som prosjekt og som faste tiltak. Muntlige forespørslers høsten 2005 til det daværende Aetat, nå NAV arbeid (NAV er forkorting for Ny Arbeids- og Velferdsforvaltning), samt til arbeidsmarkedstiltakenes arbeidsgiverorganisasjoner og Arbeidsforskningsinstituttet viste at det ikke er satt særlig fokus på fracfall fra arbeidsmarkedstiltakene i Norge. Det var heller ikke kjennskap til internasjonal forskning som kan ha betydning for norske forhold. NAV arbeid har tallmateriale om bevegelser i gruppen av registrerte arbeidssøkere, men det fins få spor av

analyser og vurderinger av sammenhenger og mulige forklaringsmodeller. Det kan se ut til at de forklaringer som finnes mer har preg av kommentarer til mulige utviklingstrekk, enn ren kommentar til undersøkte fenomener.

3.1.1 Forskning på arbeidsmarkedssatsingen for sosialhjelpsmottakere

Arbeidsforskningsinstituttet (AFI) har evaluert arbeidsmarkedssatsingen for sosialhjelpsmottakere. Hovedmålet med satsingen var å få sosialhjelpsmottakere i arbeid, samt å hindre nyrekruttering av sosialhjelpsmottakere. Tiltak overfor ungdom var særlig vektlagt. Det er utarbeidet to delrapporter samt en sluttevaluering (Frøyland, Schafft og Spjelkavik 2004, Schafft, Frøyland og Spjelkavik 2005, Schafft og Spjelkavik 2006). Oppdraget ved evalueringen var å se på hele satsingsfeltet, med en spesiell vekt på gevinsten ved samarbeidsrelasjonene etatene mellom. Undersøkelsene viser til en klar erkjennelse i både arbeidsmarkedsetaten og sosialetaten om at arbeidslinja er et realistisk mål for dem som er i stand til å arbeide, men at det finnes en del sosialhjelpsmottakere som ikke kan jobbe.

Delrapport 2 (Schafft et.al. 2005) undersøkte årsaker til frafall blant langtidsledige ved å intervjuer saksbehandlere. De forteller at i noen tilfeller har frafallet en positiv årsak; deltakeren kan ha fått arbeid. I de fleste tilfellene mener saksbehandlerne årsaken er at deltakeren er for syk til å delta, noen har for store personlige problemer, de har psykiske problemer, de er umotiverte, eller de lar være å møte opp. I sluttevalueringen fra AFI (Schafft og Spjelkavik 2006) har forskerne intervjuet personer som er deltakere i satsingen. De aller fleste brukerne de intervjuet, er i det alt vesentligste klare på at de ønsket seg jobb. Det danske Voksendidaktikk-prosjektet kom til et tilsvarende resultat. Voksendidaktikk-prosjektet så på betingelser for livslang læring, og hvordan betingelsene gjorde seg gjeldende for deltakere i alminnelig voksenutdanning. Det avgjørende for de arbeidsledige utdanningsdeltakerne, var at de kunne få et akseptabelt arbeid. Og de satte ikke strenge krav til hva som var akseptabelt (Illeris 2003:167). Mange av deltakerne som ble intervjuet av AFI mente de hadde fått en bedre sjanse på arbeidsmarkedet som følge av satsingen, selv om de fleste av de intervjuede ikke var i arbeid på intervjutidspunktet. Forskerne så blant annet på hvorvidt satsingen hadde resultert i at deltakerne kom i jobb. De framhever at satsingen har gått over så få år ennå at det er for tidlig å komme med bastante konklusjoner. De har derfor sett på de personene som faktisk har fått arbeid, og så vurdert om dette skyldes satsingen eller om disse ville kommet i arbeid uavhengig av sin tiltaksdeltakelse. Dette er gjort ved at de har sammenlignet resultatene fra tiltaksdeltakerne med en kontrollgruppe. Forskerne har kommet til at dersom de har en streng definisjon av hva som skal regnes som arbeid, er det ingen forskjell mellom gruppene. Ved en mindre streng definisjon av arbeidsbegrepet, slik at personer på

lønnstilskudd og personer som er delvis i arbeid og delvis ledige regnes med, blir det en signifikant forskjell mellom gruppene. De konkluderer dermed med at satsingen har hatt en viss positiv effekt, men at det ikke er snakk om store forskjeller.

Sluttevalueringen så på hvorvidt deltakerne kom i jobb og hva som kjennetegner dem som har lyktes med det (Schafft og Spjelkavik 2006:92-96). De fant små effekter av faktorer som kjønn, alder og sosial bakgrunn. Faktorer som så ut til å slå positivt ut med tanke på sysselsetting i etterkant av tiltaksdeltakelse, var personenes tidligere sysselsettings- og sosialhjelpshistorie, samt utdanningsnivå. Det fant en klart positiv effekt av høyere utdanning. Lengre yrkeserfaring virket positivt på overgangen til jobb. Av det fulgte også at jo lengre personen hadde vært arbeidssøker, jo mindre var sjansen for å komme i jobb. Videre fant de at situasjonen på arbeidsmarkedet ikke så ut til å påvirke sannsynligheten for å komme i jobb. Det som så ut til å ha størst betydning for resultatet, var personens tidligere arbeidsmarkeds- og stønadshistorie. De fant at jobbsjansen økte med lengre yrkeserfaring, og at den avtok jo lengre personen hadde vært uten arbeid. De fant tilsvarende at sannsynligheten for å komme i arbeid var mindre jo lenger deltakeren hadde vært avhengig av sosialhjelp tidligere. En del av kommunene som ble valgt ut til å delta i Tiltakssatsingen, har også vært med i "Forsøket med arbeidsretta tiltak for langtidsmottakere av sosialhjelp". Høgskolen i Oslo ved forskerne Lødemel og Johannessen (2005) har evaluert forsøket. Tiltaket rettet seg mot å prøve ut nye arbeidsmåter for å hjelpe flere over fra sosialhjelp til å være selvhjulpne gjennom lønnsarbeid. De viktigste virkemidlene i prosjektet skulle være bedre utnytting av NAV sitt tiltaksapparat, samarbeid med næringslivet og utvikling av nye kommunale tiltak. De konkluderte med at det er to særlige forhold som reduserer sannsynligheten for å komme i ordinært arbeid: antall måneder på sosialhjelp før de begynte på tiltaket, og alder. Deres resultater gir grunn til å forvente at arbeidssatsingen i Tiltaksplan mot fattigdom ikke er et tilstrekkelig virkemiddel til å bekjempe fattigdom for langtids sosialhjelpsmottakere, og framhever det faktum at mange av de langtidsledige er for syke til å kunne delta i arbeidslivet. De registrerer at det er frafall fra tiltakene, men det inngår ikke i deres evaluering å se på årsaker til frafallet.

Etter muntlig kontakt med fagmiljøene, nettsøk i bibliotekbaser og åpne søkemotorer, samt sjekk av referanser i fagbøker, kan det se ut til at det fins forholdsvis få spor av teoretiske tilnærminger og praktiske undersøkelser om frafall fra arbeidsmarkedstiltak, både i norsk og internasjonal sammenheng. Det kan likevel vises til en del kunnskap om utfordringene vedrørende voksne arbeidssøkeres læringsprosesser gjennom de evalueringene som er foretatt. Noen av sporene vil bli tatt opp i sammenheng med den empiriske kunnskapen.

3.2 Frafall fra voksenopplæring

Frafall fra voksenopplæring har vært viet oppmerksomhet i mange år. Noen av årsakene til fokuset på frafall og vurderinger av hva som skal til for å få et lavest mulig frafall, skyldes i følge Madsen og Tønseth (1998) både samfunnsmessige og individuelle hensyn. Det er et problem om samfunnets investeringer i utdanning ikke fører til kompetanseheving som igjen fører til at mennesker kommer i arbeid. Høyt frafall blant voksne lærende kan også hemme enkeltindivider, industriens og næringslivets evne til omstilling og utvikling som kunne fulgt av ny kompetanse. Illeris (2002:28) tar fram følgende premiss for voksenutdanning, motivasjon og læring: Dersom det skjer noe i utdanningssituasjonen som den enkelte opplever som spennende, utfordrende og meningsfylt, begynner man å mobilisere psykisk energi. Skjer det noe man vurderer som nederlag, ydmykende eller negativt på andre måter, mobiliseres et identitetsforsvar som det skal sterke impulser til for å trenge igjennom. De kortutdannede har i følge Illeris (2004:230) nesten alltid en mer eller mindre klar oppfattelse av et behov for mer utdanning, ikke minst på det allmenne området. Men de krefter som trekker i motsatt retning – den manglende selvtillit i forhold til utdanning og ubehaget med å skulle sitte på skolebenken igjen – er som regel sterkere. Han mener det derfor skal et særlig incitament til, og nevner spesielt relevante tilbud knyttet til å redusere sosiale, praktiske og økonomiske barrierer. Han har også funnet at en stor del av deltakerne i Voksendidaktikk-prosjektet ikke følte seg sikre på hvorfor de var på den aktuelle utdanningen, at de fra starten av ikke var orientert om hva utdanningen gikk ut på og hvor den eventuelt ville føre dem hen (Illeris 2003:165). NAV sin oversikt over sammenhengen mellom yrkesaktivitet og utdanningsnivå, viser at den gjennomsnittlige langtidsledige har mindre utdanning enn den yrkesaktive befolkningen. Når Illeris sine funn settes sammen med kunnskap om utdanningsnivå blant langtidsledige og kompetansesamfunnets krav til de mennesker som skal ansettes i virksomhetene, kan man se konturer av noen av de utfordringer arbeidsmarkedstiltakene skal og må ta hensyn til i arbeidet med å øke de arbeidssøkendes arbeidskompetanse. Forskning og teoretiske modeller er utarbeidet for å få en økt forståelse for fenomenet frafall, og hovedmålsettingen bak dette arbeidet synes å ha vært søken etter å forstå de mekanismer som fører til frafallet for derigjennom å hindre at deltakerne i opplæringstiltakene faller fra (Madsen 1994). Som tidligere nevnt, er det få spor av forskning og teori om frafall som retter seg direkte mot arbeidsmarkedstiltak. Et unntak her, er Skjei, Skaalvik og Skaalvik (1996), som tar for seg selvoppfatning, motivasjon og frafall blant deltakere på AMO-kurs.

3.3 Tre teorier om frafall

Gooderham (1989) har i sin sammenfatning av teoribasert forskning om årsaker til frafall fra voksenopplæringen, kommet til at disse springer ut fra tre hovedgrupper av teorier. Han

grupperer disse som psykososiale teorier, interaksjonistiske teorier og teorier med livssituasjonsperspektiv. Teoriene har det til felles at ulikheter i personlige egenskaper betraktes som viktige med hensyn til å skille mellom de som fullfører og de som faller fra. Det som skiller teoriene fra hverandre, er hvorvidt de betrakter deltakernes atferd i sammenheng med ytre miljøfaktorer, og hvilke miljøfaktorer som trekkes inn. Da voksne i videregående utdanning og voksne deltakere i arbeidsmarkedstiltak kan møte mange av de samme utfordringer knyttet til det å være i en læresituasjon, vil Gooderhams alminnelige vurderinger være relevante for å se på frafall fra arbeidsmarkedstiltak.

3.3.1 Psykososiale teorier

Psykososiale teorier går ut på å forklare deltakelse og frafall ut fra deltakerens personlige egenskaper. Teoriene har som målsetting å kunne skille mellom de personene som har de nødvendige personlige forutsetningene for å kunne fullføre voksenopplæringen – og de som mangler disse. Forskjellige faktorer har gjennom tiden vært vektlagt, Gooderham sier at i de senere årene er motivasjon og personlighetsfaktorer vektlagt. Motivasjon, og mangel på sådan, trekkes da også fram i nyere forskning som en årsak til de langtidslediges frafall fra arbeidsmarkedstiltakene (Schafft et.al. 2005). Gooderham presenterer det syn at visse egenskaper ved deltakernes personlighet kan være til hinder for fullføring. Betydningen av motivasjonsfaktorer som selvoppfatning og forventning, samt attribusjonsmønster, har vært vurdert i forhold til læring på flere plan. Jeg vil i denne sammenheng trekke fram litteratur der sammenhengen mellom voksnes læring og deres oppfatning og årsaksforklaringer vektlegges. Wormnes og Manger (2005) har sett på tankemessige prosessers betydning for menneskelige ytelser. Skjei et.al. (1996) har undersøkt selvoppfatning, motivasjon og frafall ved AMO-kurs, og Skaalvik og Skaalvik (1993) har sett på attribusjonsteori og dens betydning for voksenopplæringen. De tar i sin artikkel opp betydningen av selvoppfatning og forventninger i voksenopplæring. De beskriver (Skaalvik og Skaalvik 1993:139) selvoppfatning som en fellesbetegnelse på enhver oppfatning, følelse, tro eller viten som en person har om seg selv. De presenterer to ulike tradisjoner for vurdering av menneskers vurderinger av seg selv:

Self-concept- tradisjonen legger hovedvekt på personens selv vurdering, som ofte vil være et resultat av de erfaringer vi gjør oss i sosiale sammenhenger. Andres vurderinger av oss vil være av stor betydning. Den direkte betydningen kan være at vi persiperer andres vurderinger av oss. Indirekte betydning kan være at vi overtar andres normer og verdier, og at vi vurderer oss selv ut fra disse normene. Det blir da viktig hva vi *tror* er andres vurderinger av oss. I dette perspektivet vil den sosiale sammenligningen være sentral, samt hvilke vurderinger av oss som er viktige for oss selv. Det sentrale blir da vår selvattribuering, som dreier seg om

hvordan vi forklarer årsaken til vår egen atferd, og hvordan dette igjen påvirker vår selvvurdering. Det fins flere modeller for oppdeling av vår vurdering av oss selv. Skaalvik og Skaalvik deler opp i internal attribusjon, der resultatet tilskrives noe ved en selv, så som evner og innsats, og i eksternal attribusjon, der resultatet tilskrives noe utenfor en selv. Eksempel kan være flaks eller kvaliteten på undervisningen. For å bevare en positiv selvvurdering, vil vi være tilbøyelige til å ha et selvbeskyttende mønster på våre årsaksforklaringer, gjerne ved at suksess forklares internalt, og nederlag forklares eksternt. Vi vil være disponerte for å forsvare vår selvvurdering ved at vi verdsetter høyest de områdene der vi selv mener vi gjør det godt, og vi kan da også tone ned verdien av de områdene der vi forventer å mislykkes. Vi kan dermed sies å foreta selektive verdivalg for å støtte eller beskytte vår selvakseptering. Av dette følger at om en opplærings situasjon virker truende på selvaksepteringen, kan resultatet bli at man devaluerer betydningen av opplæringen og avbryter den. Skaalvik og Skaalvik sier følgende (1993:142):

”Opplæring som ikke er tilpasset deltakernes forutsetninger, vil kunne gi mange nederlagsopplevelser hos den som ikke mestrer oppgavene. Gjentatte opplevelser av å mislykkes, vil kunne utvikle ego-orientering hos deltakerne, og dette vil igjen kunne føre til frafall fordi selvvurderingen blir truet”.

Ego-orientering beskrives som den orientering en person har når læringen ikke er et mål i seg selv, der målet snarere er å virke flink og unngå å virke dum. Dersom en person er ego-orientert og samtidig har lave forventninger om å lykkes, vil deltakelse i organisert opplæring kunne virke truende på selvaksepteringen. Om en person deltar i opplæring, har han signalisert for omverdenen at han verdsetter opplæringen og må involvere seg i arbeidet. Da innsats kan virke truende på selvaksepteringen, vil det være store sjanser for at han lar være å delta på opplæring. Samtidig kan det psykologisk sett være bedre for selvaksepteringen om man mislykkes på grunn av mangel på innsats, enn på grunn av dårlige evner.

Self-efficacy-tradisjonen springer ut av kognitive teorier, og omtales som en persons bedømmelse av hvor godt han eller hun er i stand til å planlegge og utføre handlinger som skal til for å mestre oppgaver. Dette knyttes til de forventninger vi har til hva vi kan gjøre med de ferdigheter vi har, og er dermed mindre avhengig av sosial sammenligning enn self-concept-tradisjonen. Skaalvik og Skaalvik tar fram flere kilder til self-efficacy. De mestrings erfaringer vi har med oss er svært sentrale, og derigjennom også erfaringer med å mislykkes, noe som vil være spesielt uheldig i starten av en læreprosess. Ut fra en common-sense-betraktning tar forfatterne fram at vi har en tendens til å unngå situasjoner og aktiviteter som stiller kompetansekrav som vi tror vi ikke kan innfri. Den som har liten forventning om å mestre en oppgave, vil ut fra self-efficacy-tradisjonen senke innsatsen eller gi opp når han

møter problemer. Om forventningene om å lykkes eller troen på egen kompetanse er liten, vil deltakeren lett attribuere problemer internalt, som igjen vil føre til reduksjon av self-efficacy.

Begrepene self-efficacy og self-concept flyter i følge Skaalvik og Skaalvik noe om hverandre. Hva gjør man da når man rekrutterer personer med lav selvoppfatning og som er rike på erfaringer med å mislykkes? Skaalvik og Skaalvik knytter utfordringen direkte til arbeidslediges situasjon. De mener at dersom en arbeidsledig begynner å føle seg mindreverdige, vekkes behovet for å forsvare seg. Muligheten for å bli ego-orientert øker, og motivasjonen for å delta i opplæring vil da svekkes. Videre kommer de med følgende påminnelse (Skaalvik og Skaalvik 1993:151):

”Det er for eksempel rimelig å tro at personer som har vært arbeidsledige i lang tid, og som kanskje har deltatt i flere arbeidsmarkedskurs uten at det har forandret deres livssituasjon, har lave forventninger til betydningen av å gjennomføre (flere) slike kurs”.

Underlid (2005) har foretatt en intervjustudie av langtidsmottakere av økonomisk sosialhjelp. Han viser til den fundamentale attribusjonsfeilen, der mennesker har en tendens til å overvurdere interne årsaker og undervurdere eksterne grunner. Han mener vi legger større vekt på personlige egenskaper enn på situasjon og miljø når vi forklarer atferd. Samtidig tar han fram at langtidsmottakerne av økonomisk sosialhjelp i mange tilfeller har en lært hjelpeløshet, som kan minne om depresjonstilstander. Han mener å se at den tillærte handlingsmåten kan skyldes at når mennesker blir utsatt for negative situasjoner der handlinger ikke får positive konsekvenser, blir det etablert forventninger om at forholdene ikke lar seg kontrollere. Vi lærer at det ikke nytter. Wormnes og Manger (2005) tar også opp lært hjelpeløshet, om enn på et mer generelt nivå i motivasjonsteorien. De beskriver situasjoner der personer kan oppfattes som passive og helt uten tro på at egen innsats kan føre til at de lykkes, noe de har lært gjennom tidligere erfaringer.

3.3.2 Interaksjonistiske teorier

Interaksjonistiske teorier vurderer frafall ut fra deltakernes psykososiale trekk og forhold knyttet til undervisningen. Boshier (1973) er i følge Gooderham sentral, og tar utgangspunkt i at frafall må forstås både som et produkt av indre psykologiske motsetninger i individet, og som motsetninger mellom individet og ulike aspekter ved undervisningssituasjonen. Jo flere motsetninger som oppstår, jo mer sannsynlig er det at frafall vil forekomme. De som måtte slite med sitt eget selvbilde og ikke finner seg til rette med medelever og lærere, vil i følge denne modellen ha en stor sjans for å falle ifra. Gooderham påpeker imidlertid at det er et problem med etterprøvingen av denne modellen at data er innhentet etter at frafallet har forekommet. Han mener dette kan innebære at de motsetninger som er observert hos de som

faller ifra egentlig kan være en funksjon av frafall, og ikke en årsak. Det har også kommet innvendinger fra flere hold, både når det gjelder etterprøving og når det gjelder det teoretiske grunnlaget. Tintos integrasjonsmodell (1975) går ut på at om man antar det ikke har skjedd vesentlige endringer i den enkeltes skoleeksterne situasjon, er frafallet et uttrykk for manglende tilhørighetsfølelse som oppstår gjennom samspillet med institusjonens akademiske og sosiale systemer. Når man verken opplever at man blir godtatt sosialt eller faglig, vil dette kunne medføre en revurdering av den opprinnelige målsettingen om å fullføre utdanningen. Den sosiale tilfredsstillelsen vektlegges høyt. Goodeham har sammenlignet Boshier og Tinto, og konkluderer med at de har noe ulike forklaringer på hva som skal til for at de voksne lærende skal fullføre. Boshier understreker iboende trekk hos personen, mens Tinto vektlegger interessen for å fullføre og skolens sosiale appell. Begge anser sosioøkonomisk bakgrunn for å være av mindre direkte betydning for en forståelse av frafall. Ingen av dem inkluderte skoleeksterne faktorer i sine modeller. Gooderham mener det kan være en riktig avgrensning for studenter som har skolegang som sin hovedbeskjeftigelse, men mindre viktig for deltidsstudenter som må håndtere andre konkurrerende gjøremål. Når både Boshier og Tinto har utarbeidet modeller som hviler på psyko-sosiale trekk ved individet før deltaking, mener Gooderham det må innebære at frafall til en viss grad er forutsigbart.

Ved oppstart på et undervisningsopplegg, vil mange av faktorene ved undervisningsopplegget være fastlagt i utgangspunktet. En variabel som kan være av vesentlig betydning for læringsforløpet, kan være forhold knyttet til voksenlæreren eller facilitatoren, samt forholdet mellom denne og de personene som skal delta i opplegget. Mange har sett på rollen til voksenunderviseren, her kan blant annet Brookfields (1986) vurdering av facilitators rolle nevnes. Han mener facilitators spesielle funksjon er å utfordre de lærende med alternative måter å tolke deres erfaringer på, ved å presentere dem for ideer og oppførsel som medfører at de må vurdere sine verdier, sin opptreden og sin måte å leve på. Wahlgren (2002) har satt fokus på kvalifisering av lærere innenfor voksenundervisningen. Han setter som premiss at voksenunderviseren må være i stand til å reflektere over sin praksis på bakgrunn av både faglig og pedagogisk innsikt, og at voksenunderviseren må ha innsikt i og kjennskap til den utdanningskultur vedkommende skal fungere i. De tar begge fram voksenlærerens personlige egenskaper i forhold til å legge til rette for den lærendes utvikling av kompetanse.

3.3.3 Livssituasjonsperspektivet

Livssituasjonsperspektivet har som utgangspunkt at studentens samlede situasjon må legges til grunn når frafall skal forklares. Gooderham (1989) beskriver at Knox og Sjøgren fant at effekten av akademiske evner var så liten at den ikke kunne forklare frafall. De stilte derfor

spørsmål ved om det kunne være forhold rundt både undervisningssituasjonen og ikke-skolerelaterte faktorer som arbeid og familieforpliktelser som spilte inn.

Mezirow, Darkenwald og Knox (1975) har understreket at problemer med helse, arbeid, flytting og familieforpliktelser er en vesentlig årsak til frafall. Studier av frafall fra fjernundervisning har i følge Gooderham kommet til lignende resultater. Han drar fram at samspill mellom elev, medelev og lærer er minimal i fjernundervisningen, og at Boshier og Tintos samspillperspektiver derfor har lite for seg. Årsaken til frafall må derfor bunne i psykososiale faktorer eller i livssituasjonen til deltakeren.

Gooderham (1989:27) presenterer Garrisons doktoravhandling fra 1983 med vurdering av livssituasjonsperspektiv i forhold til voksnes læring. Her settes det fram en grunnleggende antagelse om at studier av deltakere i voksenopplæring må omfatte deltakernes totale sosiale omgivelser. Voksne som starter utdanning, gjør gjerne det på grunnlag av omveltninger i livssituasjonen. Og da utdanningen er en omveltning i seg selv, må deltakeren håndtere flere sett av omveltninger på samme tid. Dersom vedkommende må avslutte utdanningen, kan det skyldes press fra omgivelsene så vel som mangel på psykologiske ressurser. Garrison mener Boshiers avvisning av betydningen av slike faktorer er for lettvindt, da Boshier med det synet overser at den voksne har mange, til dels konkurrerende, gjøremål og aktiviteter. Garrison konkluderer i følge Gooderham med at omveltninger i livssituasjonen samt evnen til å håndtere disse ser ut til å være av vesentlig betydning. Gooderham framhever at det er enda viktigere at Garrisons analyse også synes å bekrefte den betydningen bestemte personlighetstrekk har for fullføring.

4. PRESENTASJON AV FUNN, ANALYSE OG DRØFTING

I denne delen vil jeg presentere deler av samtaler jeg hadde med 5 informanter høsten 2006. Jeg hadde to samtaler med hver enkelt av dem, og fikk dermed en mulighet til å få deres vurdering av min forståelse av de første samtalene. Funnene vil bli satt i sammenheng med teorier som er presentert foran, og forholdet mellom teori og min empiri vil bli analysert og drøftet.

4.1 Kort presentasjon av mine samtalepartnere

Mine informanter er 5 personer som er bosatt i en middels stor kommune i Norge. Jeg har valgt å kalle mine samtalepartnere Arne, Bente, Carl, Dag og Eva. Alle var barnløse. Bente var samboende, de andre var enslige og bodde alene. Alle var etnisk norske. På det tidspunktet jeg møtte dem, var de to kvinnene i arbeid, mens mennene var uten arbeid eller

sysselsetting av arbeidsmessig art. De deltok alle på arbeidsmarkedstiltaket Arbeid med bistand i løpet av årene 2004 – 2006. Ingen av dem var i arbeid på det tidspunktet tiltaket ble avsluttet for deres vedkommende.

Arne var 24 år, og var ikke helt sikker på når han sist var i jobb: *”Det er så lenge siden at jeg ikke kan huske det”*. Da jeg møtte han første gang, kunne han fortelle at han brukte 90 % av den tiden han var våken til surfing på internett og kontakt med andre på chattekanaler.

Bente var 22 år og var i en hektisk periode av livet sitt: *”Jeg står opp 5 om morgenen for å komme meg på jobb, nå da”*. Hun hadde 2 jobber for å finansiere studier, og brukte så å si all tid på arbeid og studier.

Carl var 37 år. Han hadde arbeid for noen år tilbake, men arbeidsplassen var lagt ned. Etter den tid hadde han tatt noen tilkallingsjobber, og ventet på at noe skulle skje: *”Jeg skal faktisk på Arbeid med bistand nå også, på en måte. Jeg venter på at det skal skje noen ting, for å si det sånn”*.

Dag var 48 år og brukte livet til stell av sine 10 katter, data og tegning. Han fortalte om noen sesongarbeidsplasser han hadde på slutten av 1970-tallet, og at det kun hadde vært enkelte småoppdrag etter den tid. Han hadde søkt mange jobber: *”Hadde jeg 10 kroner for hver søknad jeg har sendt, så kunne jeg levd på det”*.

Eva var 29 år. Hun hadde tatt lang utdanning, og hadde derfor ikke hatt særlig tid til jobbing før hun kom i kontakt med tiltaket. Hun hadde nylig etablert egen bedrift: *”Nå bruker jeg tida til å jobbe livet av meg. Det er min bedrift, som jeg driver og som jeg styrer fra a til å”*.

Ved oppstart av samtalene ble de informert om full anonymitet. Det var bare en av dem som selv hadde anonymitet som premiss for å delta, og jeg ble overrasket over at to av dem med stor tyngde uttalte at de helst så at de fikk stå fram under fullt navn. Jeg har likevel valgt å anonymisere alle mine informanter ut fra forskningsmessige etiske hensyn.

4.2 Hadde de ønske om å komme i arbeid?

Målet med tiltaket Arbeid med bistand, er at tiltaket ved sine veiledere skal bistå arbeidssøkere med å få og beholde et ordinært arbeid. Ut fra en antagelse om at egen motivasjon vil være vesentlig for om man vil komme i arbeid, fant jeg det hensiktsmessig å starte med å se på informantenes egne motiver for å delta på tiltaket.

Bente og Eva kunne fortelle at de på eget initiativ hadde kontaktet NAV arbeid. Begge fortalte at de hadde vansker med å komme i betraktning på jobbmarkedet, og at de derfor ønsket bistand for å få jobb. I og med at de gjennomførte en aktiv handling, kan deres motivasjon for arbeid kunne anses som høy. Carl og Dag ga også uttrykk for at deres mål var

å få arbeid. De virket å ha en mer resignert holdning enn de to kvinnene. Deres historier handlet mer om at det var greit å delta i tiltaket, for da hadde de noe å fylle dagene med den tiden tiltaket foregikk. Carl ga uttrykk for at å delta var greit, men at målet med å komme i arbeid som følge av tiltaksdeltakelsen var noe uklart for han. Arne sa følgende om hvordan vurderte arbeid for sin egen del: *”Orka ikke. Enkelt og greit, vil ikke.... Er litt sær, da. Har mine preferanser. Jeg vet da søren jeg, hvorfor... det har jeg heller aldri tenkt så mye på.”* Arne var tydelig på at han ikke hadde ønske om arbeid, da det ikke passet han på det stadiet i livet. Hans deltakelse i tiltaket var derfor grunnet i andre motiver enn arbeid, og han hadde følgende vurdering av sine tanker rundt det å komme i tiltaket: *”Det virka som det var helt greit. Det var noe anna enn å gå på sosialkontoret og få penger der ifra, liksom.... Hadde ikke noe anna å gjøre lell.”* Funnene samsvarer i stor grad med Arbeidsforskningsinstituttets sluttevaluering fra arbeidsmarkedssatsingen for sosialhjelpsmottakere. Sluttevalueringen, ved Scafft og Spjelkavik (2006:87) konkluderer med at de aller fleste brukerne de intervjuet, i det alt vesentlige er klare på at de ønsker seg jobb. Dette forklares blant annet med at de ønsker å komme seg vekk fra det de oppfatter som en ”nedverdiggende rolle som sosialklient”. Arne skiller seg nok ut ved at han for så vidt ikke hadde arbeid som mål i den fasen av livet. Men samtidig så han fordelen ved å slippe rollen som sosialklient, om enn for en kort periode.

Hva mente de selv skulle til for at de skulle komme i arbeid? Spørsmålet ble ikke stilt til de to kvinnene, da de var i arbeid på samtale tidspunktene. Eva tok opp temaet når hun beskrev det hun opplevde som spesielt viktige faktorer for både det å komme seg i arbeid, som det å beherske mange av livets utfordringer. Hun tok fram at det ikke hjelper at folk bistår deg, om du ikke har et eget ønske eller en egen motivasjon i bunnen av det du foretar deg.

Mennene kunne virke å ha et resignert forhold til sine muligheter på arbeidsmarkedet. De svarte alle at for at de skulle kunne få seg arbeid, måtte det til spesielt tilpassede opplegg. Ingen av dem ga uttrykk for at de kunne gå rett inn i en jobb, eller at det var overkommelig for dem å håndtere situasjonen på egen hånd. Kunne man så si at de var mer passive enn kvinnene? På den tiden jeg møtte dem, kunne det se slik ut. De virket resignerte, og det kunne se ut som de satt og ventet på at noe eller noen skulle gripe inn. De var også til dels bitre på omliggende systemer for at de var i en situasjon som langtids sosialhjelpsmottakere, og at de ikke så en vei ut av den rollen. Jeg har ingen kunnskap om hvordan de har håndtert livets utfordringer tidligere, om deres tilsynelatende passivitet var en funksjon av tidligere erfaringer, eller om passivitet var årsak til at de ikke kom i jobb. Underlid (2005:197) beskriver tilsvarende passivitet fra sin intervjustudie av langtidsmottakere av økonomisk sosialhjelp i Bergen. Han tar fram det han kaller lært hjelpeløshet, som kan minne mye om depresjonstilstander. Hjelpeløsheten kan oppstå når vi blir utsatt for negative situasjoner der

handlingene våre ikke får positive konsekvenser. Det er det samme hva vi gjør, utfallet blir det samme i og med at vi har lært at det ikke nytter samme hva vi gjør. Hvordan fenomenet oppleves, vil variere etter hvordan man opplever hjelpeløsheten og hvordan vi årsaksforklarer.

4.3 Positive og negative faktorer for senere sysselsetting

I teorikapittelet ble det vist til AFI sin sluttevaluering, der de blant annet så på faktorer som kunne gi positivt utslag for senere sysselsetting. Riktignok var ingen av mine samtalepartnere i arbeid ved tiltakets slutt. Da to av dem hadde kommet i arbeid ved første samtale og de dermed hadde hatt varierende erfaringer i etterkant av deltakelsen, velger jeg likevel å se på om mine funn kan sammenfalle med funnene fra sluttevalueringen. De faktorene som i følge sluttrapporten så ut til å slå positivt ut med tanke på sysselsetting i etterkant av tiltak, var personens tidligere sysselsettings- og sosialhjelpshistorie, samt utdanningsnivå.

Når det gjelder personenes tidligere sysselsettingshistorie, var det kun Carl som kunne vise til å ha vært sammenhengende i arbeid over flere år, om enn en del år tilbake i tid. Eva hadde stort sett vært under utdanning fram til hun ble syk, og deretter henvist til tiltaket da hun var på bedringens vei. Arne og Bente var såpass unge at de av den grunn ikke hadde hatt anledning til å få langvarig tilknytning til arbeidslivet. Dag var eldst og var den som hadde hatt minst tilknytning til arbeidslivet. Han kunne fortelle om noen få arbeidsforhold. De var imidlertid av kort varighet, enten som tilkallingshjelp eller som sesongarbeider. I ungdommen hadde han meldt seg som dagarbeider de dagene han hadde følt for å jobbe, noe han fortalte var en fin arbeidsform som ga mye frihet. Situasjonen ble noe annerledes da han etter noen år ønsket en fastere tilknytning til arbeidslivet, men opplevde at han ikke slapp til.

Når det gjaldt deres tidligere sosialhjelpshistorie, fant jeg at kvinnene hadde hatt kontakt med hjelpeapparatet kortere tid enn de tre mennene som ikke kom i arbeid. Dag var, naturlig nok med hans vansker med å komme inn på arbeidsmarkedet, den som hadde den mest langvarige tilknytningen til sosialkontoret, det dreide seg om samlet sett omtrent 20 år for hans vedkommende. Arne og Carl kunne også fortelle om tilknytning til sosialtjenesten i tre til fire år. Bente hadde hatt kontakt med sosialkontor i omtrent to år, Eva i underkant av ett år. Utdanningsmessig er det ikke store forskjeller i nivå mellom kvinnene og mennene. Carl og Eva hadde utdanning på høgskolenivå. De øvrige hadde ikke fullført utdanning utover grunnskolenivå, men Bente var i gang med en yrkesutdanning da vi møttes. Arne hadde gjort flere forsøk på videregående utdanning, men kunne fortelle om flere avbrutte utdanninger. Ingen av informantene kan sies å ha hatt langvarig tilknytning til arbeidslivet. Det man imidlertid kan se, er at Bente og Eva hadde kortere fravær fra arbeidslivet enn mennene, og

dermed at de hadde kortere periode som mottakere av sosialstønning. Det må imidlertid påpekes at det vil være vanskelig å si om det foreligger en sammenheng mellom Bente og Evas tiltaksdeltakelse og at de på et senere tidspunkt kom i arbeid.

For å se på hvordan informantene årsaksforklarer sin situasjon som arbeidsledige, ble de spurt om hvorfor de ikke var i arbeid på det tidspunktet de ble henvist til tiltaket. Eva konstaterte enkelt og greit at situasjonen hadde vært slik fordi hun var nyutdanna og syk. Bente erklærte at hun hadde vært for kunnskapløs til å forstå hvordan hun skulle gå fram for å komme seg i arbeid, og kan i ettertid se konsekvensen av dette. Carl nærmest påtok seg skylden for sin arbeidsledighet, han fortalte om sitt manglede initiativ og sin usikkerhet i forhold til hva han kunne beherske. Usikkerheten førte til at han unnlot å søke på en del stillinger som han trodde han muligens kunne beherske. Dag hadde et annet utgangspunkt, han hadde en klar formening om at han var uten arbeid på grunn av forholdene i arbeidsmarkedet. Han var irritert på samfunnsutviklingen med det stadig økende krav til å kunne dokumentere kvalifikasjoner. Dag svarte følgende på spørsmålet om hvorfor han ikke hadde jobb: *"Hadde ikke fagbrev, så da sto jeg veldig dårlig. Skulle ikke trenge det papiret, om en kan det en skal gjøre. En må da kunne gjøre noe likevel. En kunne jo det før i tida"*. Før i tiden fikk man jobbe for å vise sine kunnskaper, nå opplevde Dag at man må legge fram dokumentasjon før man slipper innom portene hos en arbeidsgiver. I og med han mente det var samfunnet som var ansvarlig for problemene hans med å komme i arbeid, mente han det også måtte være samfunnets ansvar å legge til rette for at han skulle få arbeid. Å ta videre utdanning for å møte kravene, vurderte han som fullstendig uaktuelt. Han svarte vagt at han og skoler ikke passet sammen, og unngikk for øvrig å svare på spørsmålene om forholdet til utdanning med å vri samtalen over til å snakke om de utfordringer han hadde møtt gjennom livet.

Arne sa i første samtale klart og greit at han ikke var i arbeid fordi han verken ønsket eller orket, det passet ikke inn i livet. Han brukte formuleringen "orke ikke" jevnlig i første samtale. I andre samtale utdypet han hva han la i uttrykket "orke ikke":

"Jeg har prøvd det før. Og det har ikke fungert. Uansett hva jeg har prøvd det i. Jeg har vært på sånn vaktmestertjeneste. Fram og tilbake og ... og vært på (bedriftsnavn) og reparert diverse, ikke sant. Og jeg har vært på pizzafabrikk, og jeg har vært på plastfabrikk, og jeg har vært på snekkerlæring og hva det ikke er for noen ting. Sant ... så det er ganske vidt spekter. Egentlig. Hvis en tenker seg litt om. Det er mye forskjellige ting jeg har vært innom. Så det er liksom ingen ting av det som spesielt har fått meg til å få en åpenbaring om at ... oj, dette går bra! Det har liksom ikke vært noen plass som har passa meg. Derfor, orke ikke."

Det kom fram at det var et uttrykk han jevnlig brukte for å provosere omgivelsene, noe han klarte. Følgen av provokasjonen var at folk rundt han ble irriterte, sinte og holdt avstand, og

han kunne trekke seg unna og gjemme seg bak ordene. Han slapp å gå nærmere inn på hva han faktisk la i ordene, og de vanskelige følelsene som fulgte med. Nå hadde han riktignok signalisert for omgivelsene at han ønsket å starte på en utdanning. Men da de nærmeste var vant til at han startet prosjekt og avsluttet etter kort tid, opplevde han å bli møtt med tilbakeholdenhet, noe han sa han hadde full forståelse for. Når vi kom tilbake til hvorfor Arne ikke var i arbeid, holdt han fast på at det skyldtes umulige holdninger fra de arbeidsgiverne han hadde møtt. Han var klar over at han kunne oppfattes som en sær person: *"Det er ikke alltid jeg er like grei å ha med å gjøre, skjønner du"*. Om andre, så som kollegaer og sjefer ikke kunne godta det, var det deres problem. Han hadde forlatt arbeidsplasser i fullt raseri og hadde fått sparken, og var helt klar på at det var de andres problem, ikke hans.

Hvorfor ble da tiltaket avsluttet? Carl fortalte at han ble syk. Eva avsluttet fordi hun ikke så noe poeng i å fortsette, da hun vurderte situasjonen til at hun like gjerne kunne ordne opp selv, i og med at hun da var frisk og klar til å ta over styringen over sin situasjon fullstendig på egen hånd. Bente hadde en arbeidstilknytning som ble avsluttet av arbeidsgiver like før tiltakets oppfølging skulle avsluttes. Arne og Dag fortalte at tiltaket ble avsluttet fordi deres veiledere mente de ikke fulgte opplegget. Arne var helt enig i at tiltaket skulle avsluttes, og kom med følgende lattermilde uttalelse: *"Det var de som kom til at jeg skulle være enig i at det var slutt. Jeg la meg ikke på magen og blånektet, nei"*. Om det var så at han ikke fulgte opplegget, var det fordi det var noe i opplegget som ikke fungerte, og det var greit nok for han. Dag var dypt uenig i veilederens vurdering, og kunne oppfattes som bitter: *"Det ble slutt på grunn av veilederens innrapportering til Aetat. Men jeg kunne lagt inn rapport jeg også"*. Han kunne være enig i at opplegget ikke fungerte, men mente det måtte lastes selve opplegget og veileder mer enn at det ble hengende ved han som en brist i hans innsats.

4.4 Hvem faller ifra voksenopplæring – og hvorfor?

Spørsmålet om hvem som ikke fullfører utdanning og kvalifisering, det være seg i det formelle utdanningssystemet eller innenfor informelle kvalifiseringsløp, vies stadig mer oppmerksomhet. Jeg ønsket å se på hvordan mine samtalepartnere svarte i forhold til mer generell teori innen det voksenpedagogiske feltet, og håpet å få et glimt av hvilke tanker de hadde til utdanning og kvalifiseringsløp. Jeg stilte derfor spørsmål rundt deres vurdering av om tiltaket opplevdes meningsfylt, opplevelser fra tidligere utdanning, opplevelser fra tidligere tiltaksdeltakelse, og jeg ba dem også si noe om hvorfor de faktisk deltok på tiltaket Arbeid med bistand.

Illeris (2002:28) tar opp den grunnleggende premiss at opplegget må oppleves som meningsfylt for at læring skal kunne skje. Mine samtalepartnere hadde ulike syn på hvor meningsfylt de opplevde deltakelsen i tiltaket. Arne og Carl ga uttrykk for at det var greit å ha noe å fylle dagene med, og syntes derfor deltakelsen var grei nok. De presenterte ikke noe som de hadde opplevd som negativt med sin deltakelse, men ga heller ikke uttrykk for at de hadde opplevd dette som en arena for læring. Dag irriterte seg på at han hele tiden skulle følge etaters og tiltakets kriterier. Han hadde en ide om et opplegg han mente ville være utmerket, men opplevde blandet mottakelse for sine forslag og mener helt klart at han på ingen måte ble hørt. På spørsmål om hvordan det ble reagert på hans forslag, sa han: *"De har et opplegg å kjøre, de. De er fastlåst i ei firkanta ramme. De tør ikke tenke nytt."* Bente hadde en helt annen opplevelse, hun forteller at opplegg og kontakt med veileder var helt avgjørende for henne og hennes utvikling: *"Jeg fikk jo hjelp, for en gangs skyld"*. Eva hadde også en positiv opplevelse, men i motsetning til Bente som tilla veileder hovedæren for framgangen, fortalte Eva mer om et godt samspill og samarbeid der også verdien av hennes egen innsats ble honorert.

Illeris (2004) viser til at kortutdannede har en oppfatning av behovet for mer utdanning, men at de krefter som trekker i motsatt retning som regel er sterkere. Her tar han blant annet fram de negative erfaringene deltakeren kan ha med seg fra tidligere utdanning. Eva var den som hadde lengst og høyeste utdanning, og den som beskrev de mest positive opplevelsene rundt det å være i utdanning. Hun kan imidlertid ikke regnes som kortutdannet, da hun har flerårig høyskoleutdanning. Alle ga uttrykk for at de så sammenhengene mellom utdanning og de mulighetene som åpnet seg på arbeidsmarkedet, men Eva var den eneste av dem som ga uttrykk for at hun hadde hatt glede av sin utdanning og selve læresituasjonen. Bente fortalte om vonde opplevelser under videregående utdanning for noen få år siden: *"Lærerne trampa på oss, rett og slett. Og når vi tok det opp var alt vår feil, liksom"*. Opplæringen i tiltaket Arbeid med bistand ga hun gode skussmål, og anså det som et svært målrettet opplegg med en helt annen fokus enn det hun hadde opplevd i tidligere utdanning: *"Han var kjempeflink, ga oss tips og råd. Ting jeg ikke visste jeg kunne gjøre i hele tatt. Dette trengte jeg"*. Hun hadde nå satt seg et mål om arbeid innen helsevesenet, og hadde klart å legge bort de vonde tankene og opplevelsene. Målet om arbeid var sterkt, og hun var på samtaletidspunktet i gang med ny utdanning for å kvalifisere seg til de arbeidsoppgavene hun ønsket seg. For å finansiere utdanningen, hadde hun to jobber. Dette var renholdsarbeid som for så vidt hadde lite med kommende arbeidsoppgaver å gjøre, og arbeid som hun strengt tatt ikke likte spesielt godt, men som hun mente var en nødvendighet for å få det fagbrevet hun ønsket så sterkt. Som hun selv sa, man kan vaske mange golv og toalett i perioder av livet om det er nødvendig for at

man skal få en bedre tilværelse om noen få år. Dag var den av informantene som hadde kortest utdanningstid bak seg. Han var oppgitt over dagens utdanningskrav, før i tiden trengte man ikke å vise for seg så mye papirer for å bli vurdert av en arbeidsgiver. For han var det likevel uaktuelt å ta mer utdanning: *”Jeg og skole, det har aldri gått”*. Samtidig var Dag den som i sterkeste grad ga uttrykk for kjennskap til utdanningskravene i praktisk arbeid.

Alle, med unntak av Eva, hadde deltatt på arbeidsmarkedstiltak før de ble henvist til tiltaket. Ingen av dem var udeelt positive til de tiltakene de hadde deltatt på tidligere. Ingen ble spurt om hvordan de opplevde deltakelse i andre tiltak, da sammenligning med andre tiltak i utgangspunktet ikke inngikk i mitt prosjekt. Alle informantene dreide imidlertid på eget initiativ samtalen inn på forhold ved andre tiltak. Kommentarene dreide seg i hovedsak om misnøye med selve oppleggene – at oppleggene i seg selv overskygget de mer matnyttige sidene som kunne vært utnyttet for å kvalifisere til arbeid. De hadde også til dels sammenfallende vurderinger av å ikke bli hørt, verken når de ble sendt på kurs eller når de ble mottatt av kursholder. Dag oppsummerte på følgende vis:

”Det er mange sånne kurs som bare er å fylle ut søknadspapir. De fleste kursa de har i dag, dreier seg om det. Om at en fyller ut en søknad, skriver CV og. Jeg kunne snart hatt fagbrev på det. Det er Arbeid med bistand, og det er fullt av andre kurs og opplegg. Og der er det innblanda. Og så går du på datakurs, og der er det innblanda, det går på det samme. Der får en i oppgave å lage CV og søknad. Nei, jeg synes det er for mye papir og for lite praktisk. Det blir så ensformig! Det blir jo til at en setter seg og legger kabal.”

De opplysningene jeg har fått, kan ensidig sett tyde på at informantene som hadde deltatt på andre arbeidsmarkedstiltak synes de har blitt bedre møtt av sine veiledere i Arbeid med bistand enn de har blitt av kursholdere og arbeidsledere på andre tiltak. Kanskje har noen av dem fått spesielt godt forhold til sine veiledere, og kanskje har de fått bedre hjelp i Arbeid med bistand enn ved andre tiltak. Men det kan også skyldes at de andre tiltakene har vært gruppebaserte og har hatt behov for en mer regulert dagsorden, mens man i Arbeid med bistand har hatt en personlig veileder som har kunnet lage individuelle løp. Det kan medføre gode personlige relasjoner som igjen fører med seg at arbeidssøkerne har følt at de har fått en positiv særbehandling, og at de dermed i etterkant er mer positiv til Arbeid med bistand enn de andre tiltakene de har deltatt i. Forholdet til veileder vil bli mer utdypet i kapittel 4.5.2.

4.4.1 Hvorfor var de på tiltaket Arbeid med bistand?

Hadde de en klar oppfatning av hvorfor de var på tiltaket? Så de tiltaket de deltok på som kvalifisering som kunne bistå dem i å få arbeid? Bente og Eva ga uttrykk for en svært målrettet tiltaksdeltakelse. De var med i tiltaket for å komme i arbeid. De var for så vidt ikke i arbeid på utskrivningstidspunktet, men på intervjuetidspunktet så de ikke på det som et problem.

De hadde kommet i arbeid i etterkant, noe de i stor grad tilskrev sin egen innsats. Bente ble kontaktet av en arbeidsgiver like etter at hun oppdaterte sin CV på NAV sine nettsider. Eva sørget for å få relevant praksis innen sitt fagfelt og startet deretter egen virksomhet.

Arne og Carl ga uttrykk for at de deltok på tiltaket mest for å ha noe å fylle dagene med. De virket ikke å ha et bevisst forhold til at tiltaksdeltakelsen kunne være kvalifiserende i forhold til arbeid. De var der for å ha noe å gå til. Arne hadde også en annen agenda; familie og venner ble mer positive til han som person når han tilsynelatende tok tak i livet sitt: ”*De var nå mer vennlig innstilte og rolige den perioden*”. Carl ga uttrykk for at det var greit å delta i tiltaket fram til han fikk en jobb, men han var den som tilsynelatende i minst grad hadde utnyttet mulighetene for å komme i arbeid via tiltaket. Han hadde gjennomført utdanning innen IKT på høyskolenivå, og hadde valgt utdanning ut fra sitt interessefelt. Han hadde, med noen få unntak, trivdes og fått rimelig gode resultater i skolesystemet. Han hadde imidlertid ikke arbeidet innen det aktuelle feltet, da markedet endret seg under hans utdanningstid. Etterspørselen etter hans utdanning er nå vesentlig høyere enn det var på det tidspunktet han var nyutdannet. Han ga uttrykk for resignasjon når det gjaldt muligheten for oppdatering av kunnskaper og ansettelse.

Illeris (2003) beskriver hvordan de i det danske Voksendidaktikk-prosjektet til sin overraskelse fant at mange av deltakerne ikke var helt sikre på hvorfor de var på utdanningen, hva målet med opplegget var eller hvor det kunne føre dem videre. Det må nok innrømmes at jeg også ble noe overrasket over de mannlige deltakernes manglende forståelse for den kvalifiserende effekten man kunne få av tiltaksdeltakelsen. I etterkant av undersøkelsen har jeg derfor stilt meg en del spørsmål som ikke inngikk i dette prosjektet, men som det kunne vært interessant å se på ved en senere anledning. Kunne det være at henvisende saksbehandler ikke hadde vurdert om partene hadde et felles mål med deltakelsen? Og videre; var dette den type kvalifisering som var best egnet for å bistå akkurat disse menneskene?

4.5 Funnene sett i forhold til de tre teoriene om frafall

Som vist i teorikapittelet, presenterer Gooderham (1989) flere mulige forklaringer på årsaker til frafall fra voksenopplæring. I denne delen vil jeg se på funn fra samtalene i lys av psykososiale teorier, interaksjonistiske teorier og livssynsperspektivet for å se på om noen av teoriene kan bidra til å kaste lys over problemstillingen.

4.5.1 Psykososiale teorier – egenvurderinger og forventninger

Psykososiale teorier går ut på å forklare deltakelse og frafall ut fra deltakerens personlige egenskaper. Det skilles mellom de personer som har de nødvendige personlige forutsetninger

for å kunne fullføre utdanning, og hvem som mangler de nødvendige forutsetningene. Aktuelle faktorer kan være personlighetsfaktorer, kognitive forhold, motivasjon, attribusjonsmønster og selvbilde. Skjei et.al. (1996) har kommet til at frafall kan predikeres ut fra deltakers motiv for å starte, selvpoppfatning ved kursstart, samt målorientering og attribusjonsmønster ved kursstart. I denne undersøkelsen har vi ingen opplysninger om deltakernes situasjon ved oppstart av tiltaket, men vi vet noe om deres reflekterte vurderinger i etterkant. Gooderham (1989) påpeker det som kan oppfattes som problem ved etterprøving av data som er innhentet i etterkant av den situasjonen som skal vurderes. Blant annet tar han fram det faktum at eventuelle motsetninger som er observert hos de som faller ifra egentlig kan være en funksjon av frafallet, og ikke en årsak. I denne undersøkelsen er jeg imidlertid ikke på jakt etter en objektiv sannhet, men historiene og opplevelsene til de personene jeg møtte. Ut fra ovenstående vil jeg her se på hvilke presentasjonsformer informantene valgte å gi om seg selv, og hvordan de fortalte og forklarte sin oppfattelse av egen rolle i tiltaket. Det er i hovedsak to tradisjoner innenfor forskning om selvpoppfatning som har gjort seg gjeldende de senere årene. Tradisjonene kan sies å til dels overlape hverandre, men vektlegger ulike forhold. Self-concept-tradisjonen legger vekt på affektive forhold, mens self-efficacy-tradisjonen har sitt tyngdepunkt i det kognitive området.

Self-concept – informantenes selvvurdering/selvpoppfatning

Som vist i teorikapittelet, vil andre menneskers vurdering av oss være av betydning for den personlige selvvurdering (Skjei et.al. 1996 og Skaalvik og Skaalvik 1993). Det ble ikke stilt spørsmål på generelt grunnlag om hvordan de oppfattet andres vurderinger, men de ble spurt om hvordan de vurderte andres reaksjoner på at de deltok på tiltak, og i forhold til det faktum at de hadde vært uten arbeid over en forholdsvis lang periode. I den grad de hadde fått reaksjoner på tiltaksdeltakelsen, ga alle uttrykk for at de kun hadde opplevd positive tilbakemeldinger. Eva virket indignert over spørsmålet, og svarte følgende:

”Det var ingen som tenkte over det. Det var ikke noe som jeg gikk og flagga med, ikke noe stempel i panna eller noe T-skjortegreier. Nei, det var mer sånn ... nå skal jeg jobbe og få lønn fra Aetat. Ikke noe spørsmål om det. Så lenge jeg hadde noe å gjøre ... det var helt greit, det”.

Carl og Dag kunne fortelle at de hadde oppfattet reaksjoner på at de var uten arbeid, men at de ikke opplevde reaksjonene som negative. De hadde derimot opplevd støtte på at de var i en vanskelig situasjon, og ga uttrykk for at de derigjennom opplevde en bekreftelse på at situasjonen ikke kunne lastes dem. Arne hadde følgende vurdering:

”Jeg tror de kanskje syntes det var litt fint. Tror de var redd for at latmarken skulle ta meg. Jeg hadde nå vært forundra om de hadde vært negative, da. Det hadde jeg ikke helt skjønt”.

Arne fortalte videre om negative reaksjoner fra familie på hans valg om å ikke være i arbeid, en reaksjon han oppfattet som et tegn på omsorg. Han hadde forståelse for deres reaksjoner og mente og trodde det var godt ment, med et ønske om å få han i gang med aktiviteter som kunne endre hans livsstil. Ut fra dette kan det se ut til at ingen av dem hadde fått reaksjoner som de vurderte som vanskelige og nedbrytende på eget selvbilde.

Det sentrale i self-concept-tradisjonen er vår selvattribuering, med vekt på om resultater tilskrives noe ved oss selv, eller om resultater tilskrives noe utenfor oss selv. For å beskytte en positiv selvvurdering, vil vi være tilbøyelige til å ha et selvbeskyttende mønster på årsaksforklaringer ved at vi forklarer suksess med egenskaper knyttet til oss selv, mens nederlag kan tilskrives forhold utenfor oss selv som vi ikke har kontroll over.

Når Eva og Bente forteller om hvorfor de ikke var i arbeid på henvisningstidspunktet, forteller de hovedsaklig om forhold knyttet til dem selv. Bente forteller om sin uvitenhet, og nærmest unnskylder at hun ikke klarte å forstå.

”Jeg satt og skreiv søknader sjøl. Var litt innom Aetat og hørte om hjelp. De sier jeg skal gjøre sånn og sånn, og så gjør du resten sjøl. Så sitter jeg der som et null mange ganger... jeg satt bare hjemme på hybelen og kopa”.

Videre kom Bente inn på hvordan hun selv grep situasjonen med selv å sørge for å få den hjelpen hun hadde behov for. Hun har dermed et internalt attribusjonsmønster, både på situasjoner som kan oppfattes som nederlag og på den opplagte seieren. Eva konstaterte usentimentalt at hun var svært syk før hun ble henvist til tiltaket. Hun hadde følgende tanker rundt det å komme i tiltaket, om hvordan hennes helsetilstand ble vurdert fortløpende, samt betydningen av egeninnsatsen:

”Jeg var syk i den perioden, og så ble det kraftigere og kraftigere. De tok det gradvis og undersøkte det, om jeg på en måte var oppegående nok til å kunne gjøre det. Og så går det mye på en selv også. En må på en måte kanskje ha evnen til å ta tak i sin egen nakke også. Ikke bare vente på at andre folk skal gjøre det for deg. Så om jeg hadde stilt meg fullstendig på bakfotene hadde de ikke kunnet hjelpe meg, de heller. Så da måtte jeg vise at det på en måte var riktig for meg også”.

Hun var ved henvisningen trolig i en situasjon som der og da var utenfor hennes kontroll, men knytter likevel ikke ansvaret til andre personer. Hun forklarer det mer med at hun ikke behersket livet sitt, men sier det mer som en konstatering enn som en unnskyldende forklaring. Når hun forklarer hvordan det hele snudde seg til det hun opplever som en langt bedre livssituasjon, forteller hun om et hardt og målrettet arbeid der hun selv har stått for innsats. Hun kan dermed sies å årsaksforklare internalt.

De tre mennene synes å ha andre årsaksforklaringer enn kvinnene. Arne er den av dem som har de tydeligste uttalelsene. Han forteller om hvorfor han måtte avslutte flere arbeidsforhold

og flere utdanninger. Arne virket å ha en klar formening om at han var så uheldig at han stadig kom ut for uforstående mennesker, og sa følgende om sin håndtering av situasjonene:

”Ikke bestandig en møter like mye velvilje, så da har en ikke like lyst til å være velvillig tilbake, heller. Sånn ser i alle fall jeg på det. Nei, det er ikke alltid de er like imøtekommende de, heller. Det er klart, de fortjener å få tilbake litt med samme mynt. Egentlig. Selv om det bare er en og annen som tenker sånn, så ... da er det kanskje litt sært det høres ut. Når de er så tverre og vanskelige, kan de få litt tilbake”.

Arne var tydelig på at avbruddene ikke skyldtes manglende evner, men mer at han ikke gadd å delta fordi innsatsen ikke betalte seg i givende aktiviteter. De historiene han presenterte om suksess og seire, inneholdt en forklaring om hans egen innsats. Historiene om alle de gangene det ikke hadde gått så godt, inneholdt fortellinger om sjefer og lærere uten empati, forståelse og respekt for han og hans behov. Carl og Dag var ikke like tydelige, men forklarte også om forhold utenfor deres kontroll når de skulle fortelle om jobbmessige nederlag. De hadde samtidig delvis eksternal forklaring på sine suksesser, de fortalte om flaks og lykkelige omstendigheter.

Kunne årsaksforklaringene sies å ha et selvbeskyttende mønster, og tok de selektive verdivalg for å beskytte sin selvakseptering? Jeg har nok ikke grunnlag til å konkludere med hvilke selektive verdivalg mine informanter tar og vil ta. Når det gjelder måten de valgte å årsaksforklare akkurat denne delen av livet sitt, mener jeg å se en årsaksforklaring med selvbeskyttende mønster som kunne være med på å beskytte selvaksepteringen. Bente og Eva forklarte sine seire ut fra egen innsats og egen styrke, og tok æren for det resultat de hadde oppnådd. De hadde en internal forklaring, og en klar mestring som de beskrev hadde økt deres selvfølelse. De tre mennene hadde alle historier om hvordan de hadde stått på overfor hjelpeapparat, og overfor kursledere og saksbehandlere som hadde begått uretter mot dem. I disse historiene viste de internale forklaringer på de tilfellene der de hadde oppnådd et resultat, om enn i noe varierende grad. Arne og Dag forklarte avbruddet fra opplæringen med forhold knyttet til veileder, Carl fortalte om sykdom som lå utenfor hans påvirkning. Arne var nok den som hadde det sterkeste selvbeskyttende mønsteret. Han deltok på det han syns var morsomt, og når noe ble avsluttet forklarte han det med sin egen manglende innsats og det frie valg til å avslutte det han ikke opplevde som givende. Det kan derfor se ut til at de forklarte seire internalt og nederlag eksternalt.

Som man ser over, har de kvinner og menn jeg møtte, vesentlige forskjeller i sine attribusjonsmønstre. Da vi her kun snakker om 5 personer, kan en nok ikke si at dette er representativt som et bilde på en kjønnsforskjell. Det er imidlertid mulig at vi her ser en av de forskjeller man kan finne mellom mennesker som er i arbeid, og de kjennetegn som kan

betegne mennesker som har vært arbeidsledige over lang tid. Underlid (2005) finner noe av det samme attribusjonsmønster og den samme resignasjon i sin undersøkelse, der mange langtidsledige sosialhjelpsmottakere årsaksforklarte nederlag eksternt og suksess internt. Jeg ser imidlertid for meg muligheten for at de faktisk ikke har hatt innflytelse på de situasjoner som førte til at opplæringen ble avbrutt. Det er mulig at situasjonen var helt utenfor deres påvirkning og kontroll, og at opplæringen var lagt opp på en måte som ikke fremmet deres mestring, noe det kunne vært interessant å gå nærmere inn på ved en senere anledning.

Self-efficacy – informantenes forventninger mestring

Skaalvik og Skaalvik (1993) beskriver fire hovedkilder til self-efficacy. Den viktigste kilden til self-efficacy er såkalte autentiske mestringsopplevelser. Med dette menes at man vil ha større tro på at man skal klare en oppgave om man tidligere har erfart at man behersker tilsvarende oppgaver. Om man er usikker eller mangler erfaring om oppgaven, vil andres eksempel ha særlig stor betydning og kan påvirke egne forventninger. Som tidligere vist, har mine samtalepartnere hatt ulike opplevelser rundt både ordinær utdanning og ved kurs og opplæring i arbeidsmarkedsregi. Ved første samtale var de tre mennene tydelige på at kompetanseheving var helt uaktuelt for dem, årsaken var blant annet det de beskrev som negative opplevelser rundt det å være i en utdanningssituasjon. Carl og Dag beskrev også negative opplevelser i forbindelse med kvalifiseringstiltak. Dag var den av dem som hadde det jeg oppfatta som den mest pessimistiske tonen til det meste i livet. Han var eldst, og var vel også den som hadde hatt anledning til å samle opp flest negative erfaringer. Som Schafft og Spjelkavik (2006) beskriver, er det de med lengst tid som mottakere av sosialhjelp som har de vanskeligste forutsetningene for å komme i ordinært arbeid. Dette hadde Dag kjent på kroppen, og han hadde en stor bitterhet til både arbeidsmarkedsetat og arbeidsmarkedstiltak. Han fortalte flere ganger om et tiltak han deltok på for en god del år tilbake. Alle deltakerne ble etter hans vurdering lokket med lovnader om jobb i etterkant av kurset, noe som i følge Dag skapte store forventninger og motivasjon til å delta. Resultatet ble at 7 av 53 ble tilbudt arbeid. Dette var et slag og en stor skuffelse for Dag, en følelse han dro frem ved senere anledninger der kvalifisering ble vurdert.

Arne hadde i flere år avvist både utdanning og tiltak med en begrunnelse om at han ikke orket. Han var klar over at han framsto som umoden og umotivert, men orket heller ikke å beskrive hva som lå bak bruken av uttrykket. I vår andre samtale ga han en sår beskrivelse av hva som lå bak det som kunne oppfattes som et tøft ytre, med barske uttalelser og en tilsynelatende ”gi-faen-holdning”(se side 22). Han beskrev følelsen av å mislykkes, uansett

hva han starta med. Han hadde for flere år siden kommet til at det ikke var vits i å starte utdanning flere ganger, han kom bare til å mislykkes og føle seg enda mer nedtrykt. Dette er en unngåelsesstrategi som tilsvarer beskrivelser av hvordan mennesker har en tendens til å unngå situasjoner som stiller krav vi tror vi ikke kan innfri (Skaalvik og Skaalvik 1993). Da jeg møtte Arne igjen i midten av desember, var det som å møte en ny mann med nye holdninger. Han husket fortsatt de negative skoleopplevelsene, og ga en følelsesladet beskrivelse. Av en eller annen grunn, som han ikke kunne forklare i og med at sammenhengene fortsatt var uklare for han selv, hadde han nå et helt annet syn på det å ta utdanning. Arne kom med følgende refleksjon:

”Skolegangen vil jeg beskrive som et nødvendig onde. Tror jeg egentlig det er veldig mange som vil være veldig enig med meg i. Det er noe du må ha, enten du vil eller ikke. Og jeg har jo så lenge jeg i hele tatt har hatt kapasitet prøvd å holde meg unna det. Da jeg gikk på skolen, så... det var jo så dørgende kjedelig. Noe så tragisk som det å gå på skole! Har jo funnet ut at nødvendigheten er der, om en skal ha noen sjanse. Nå så er jo valgmulighetene veldig, veldig små. Så jeg må jo i alle fall ha noe å slenge i bordet med, om jeg skal gå noen plass. For det har jeg jo ikke nå.”

Han hadde kommet til at han sto helt på bar bakke, og at han ikke ville ha mulighet på arbeidsmarkedet om han ikke tok mer utdanning. Han hadde noen mål og ønsker for aktiviteter han ønsket å gjennomføre, og for å finansiere planene måtte han bedre sin økonomiske situasjon. De ønskede aktivitetene måtte finansieres gjennom arbeid, noe som igjen medførte et behov for mer utdanning for å kunne få arbeid innen et felt han hadde interesse av. Han beskrev dermed både et eget ansvar for eget liv, og han kunne beskrive motivasjonsfaktorer som overskred de ubehagelige følelsene knyttet til tidligere utdanning.

Forventning og fungering

Da de ble spurt om hva de syntes om å bli henvist, brukte alle formuleringen ”greit”, og de utfylte med flere positive bemerkninger. Det er dermed grunn til å tro at de i utgangspunktet hadde et positivt syn på å få plass i tiltaket, de var ikke bare sendt av en instans. Om ikke alle hadde tatt initiativet selv, kunne man da tro at de ville være positive til opplegget i og med at de ikke hadde en opplevelse at av de var plassert der. Og at det igjen kunne være grunnlaget for en god læreprosess. Mine informanter hadde dermed trolig et mer positivt møte med tiltaket enn det Scafft og Spjelkavik (2006) sine informanter hadde opplevd. De kunne fortelle om en gjennomgående tilbakemelding fra deltakerne om at de opplevde et element av tvang i begynnelsen – i den betydning at det var vanskelig å nekte å delta. Scafft og Spjelkavik redegjør videre for at hovedinntrykket også er at informasjonen om selve tiltakssatsingen har vært noe utydelig og at mange brukere i liten grad kjenner satsingen. Visste mine informanter hva de bega seg ut på da de tok imot tiltaksplassen? Alle, med unntak av Carl, ga uttrykk for at de hadde god kjennskap før oppstart til hva de kunne forvente.

Hvilke forventninger hadde de da? Eva og Bente ga uttrykk for at de hadde forventninger om ny kunnskap, og de gikk videre med å si at de hadde forventninger om at denne kunnskapen i neste omgang skulle føre til at de ble kvalifiserte til å få arbeid. De ga en tydelig redegjørelse for hva de brukte tiden til i tiltaket, og de er de klart mest fornøyde. De gir uttrykk for at tiltaket fungerte godt i samsvar med de forventningene de hadde. Arne kunne fortelle at han hadde vært fullstendig uten forventninger. Han sier han ble spurt flere ganger om hva han ønsket, noe han opplevde som svært positivt. Han lo godt av spørsmålet om hvordan tiltaket hadde fungert ut fra hans forventninger, da han var uten forventninger. Arne konkluderte kjapt: ”*Ut fra det, må en vel si det gikk over all forventning*”. Carl var ikke helt sikker på om han hadde forventninger i utgangspunktet. Han kunne derfor ikke svare på sammenhengen mellom forventninger og resultat. Han presiserte likevel at han synes det hadde gått svært godt, og at han hadde trivdes. Dag fortalte at han alltid går på med store forventninger. Og at han stort sett blir skuffa, noe som også skjedde i dette tilfellet:

Jeg går nå alltid inn med store forventninger. Det er nå sånt en må plages med. Jeg trodde vel at jeg skulle klare å få fast arbeid. Det vart skuffende. Det ble nå bare å gå tilbake til sosialstønad”.

Kan en ut fra historiene over se en sammenheng mellom forventningene og det reelle sluttresultatet? Det er vanskelig å se en klar forbindelse mellom forventningene og hvordan informantene opplevde at tiltaket fungerte for deres vedkommende, da vi ser at både Eva, Bente og Dag gir uttrykk for at de hadde forventninger om å komme i arbeid, mens resultatene har blitt noe forskjellige i etterkant av deltakelsen. Om en legger til de enkeltes årsaksforklaringer, kan en likevel se konturer av mulige sammenhenger.

4.5.2 Interaksjonistiske teorier – aspekter ved tiltaket

Interaksjonistiske teorier vurderer frafall ut fra deltakernes psykososiale trekk og prosesser ved skolemiljøet. Jeg valgte å ta utgangspunkt i deltakernes opplevelser rundt prosesser i tiltaket, og vurderte det som for omfattende å gå dypt inn i den enkeltes psykososiale trekk. Spørsmålene har dermed dreid seg om hvordan de har opplevd selve deltakelsen i tiltaket.

Alle informantene svarte først at selve opplegget i tiltaket var greit nok, og at det var et tiltak de opplevde hadde vært rett for dem på den tiden. Carl, Eva og Bente ville tatt imot plass i samme tiltak en gang til dersom det hadde vært et alternativ. For Arne og Dag ville nye deltakelse vært fullstendig uaktuelt. I den videre samtalen med den enkelte kom mer differensierte svar. Arne svarte ”greit nok” på spørsmålet om hvordan han opplevde opplegget fungerte for hans del, men påpekte selv at han ikke hadde for vane å la seg begeistre. Han kunne fortelle at han opplevde at flere av de oppleggene han hadde deltatt på, inkludert Arbeid med bistand, hadde blitt kjedelig etter en tid. Og da sluttet han.

Bente og Eva fortalte om et opplegg som fungerte utmerket. De fikk individuelle opplegg som de begge har gode erfaringer fra. De ble møtt på en empatisk måte, og fikk tilpasset opplæring ut fra deres eget ståsted. De fortalte begge at veileder jevnlig sjekket hvordan de opplevde opplegget, og deretter tilpasset opplegget etter deres ønsker og behov. På spørsmål om det var noe de opplevde ikke fungerte godt med opplegget for deres del, gikk de begge raskt over til å dra fram positive vurderinger og opplevelser. Da Eva ble spurt om hun kunne nevne noe med tiltaket som ikke var så greit, svarte hun:

”Jeg kan ikke huske noe særlig av det, jeg. For jeg hadde det egentlig veldig greit med slik det ble gjort. Faktisk. Så det var ikke noen som var nedlatende eller... ikke for lite spørsmål, ikke for mange spørsmål heller. Det var veldig grei oppfølging”.

Mennene forteller også om gode opplevelser der de har lært noe de vurderer som positivt. Det kan se ut til at de opplevde en personlig utvikling, men at de ikke knytter denne utviklingen til en kompetanseheving som kan styrke deres muligheter på arbeidsmarkedet. Oppgradering av dataferdigheter ser ut til å være en fellesnevner for alle mennene, og de forteller da også alle at de har hatt stort personlig utbytte av den spesifikke dataopplæringen. Videre har det vært positivt å komme seg ut blant folk og få en regulert døgnrytme. Når det gjelder spørsmålet om ting de ikke synes var like greit, tar Arne fram at han synes det var for liten forståelse for han og hans behov. Dag opplevde at det ble fulgt et opplegg mer for oppleggets skyld enn for at det skulle være til hjelp for han, han beskrev det som et opplegg som foregikk inne i ei firkanta ramme som det var vanskelig å komme utenom. Fellesnevneren synes å være at de opplevde tiltaket som for lite fleksibelt.

Hva synes ut fra ovenstående å være forskjellen i opplevelsene til deltakerne om man ser på erfaringene til de som ga uttrykk for en positiv opplevelse i et undervisningsopplegg som passet utmerket for dem, og de som ikke har hatt en fullt så positiv opplevelse? Når man ser på de rene uttalelsene og beskrivelsene av innholdet i tiltaket, beskriver alle 5 forholdsviss sammenfallende opplegg. Grunnrammen for opplegget synes å ha vært det samme, men med noen individuelle forskjeller. Det er da også disse individuelle tilpassingene som skal være tiltaket *Arbeid med bistand sin forse*. Alle informantene forteller også om et positivt første møte, der de ble hørt og deres tanker og vurderinger ble tatt godt imot. Det som så skjer etter oppstarten har de ulike opplevelser av, og det kan synes som forskjellene hovedsakelig ligger i hvordan samarbeid og kommunikasjon har utviklet seg mellom deltaker og veileder.

Hvordan opplevde de da forholdet til sin veileder? Alle informantene gir uttrykk for at måten de ble møtt på av deres respektive veiledere, var av avgjørende betydning for dem. Arne, Bente og Eva ga uttrykk for at de hadde et særdeles godt forhold til sine veiledere, og tar spesielt fram at de hadde en god kommunikasjon med veilederen sin. Bente og Eva vektlegger

denne personlige kontakten som avgjørende for deres videre utvikling etter at tiltaket ble avsluttet. De kom riktignok ikke helt i mål på daværende tidspunkt, men sier de hadde med seg kunnskap som ble avgjørende for deres videre utvikling. Arne satte stor pris på måten han ble møtt på og det at han ble møtt som et voksent medmenneske, og uttrykker det på følgende måte:

”Ble møtt bra, jeg. Plettfritt, spør du meg. De var veldig snille og veldig imøtekommende, du kunne snakke med dem om du ba dem om noen ting. Uansett hva det var for en ting”.

Når denne kontakten likevel ikke førte til arbeid, forklarer han det med at arbeid ikke var det rette for han på det tidspunktet. Carl syns kontakten var grei nok, men syns det var vanskelig å forholde seg til at han måtte skifte veileder underveis. Dag hadde delte erfaringer, han hadde også flere veiledere i løpet av sin tid i tiltaket. Han beskrev kontakten med en av veilederne som svært god, mens han ikke hadde samme nære forhold til sin neste veileder. Han er da også den deltakeren som gir uttrykk for skuffelse over tiltaket og måten han ble møtt på. Da han ble spurt om hvordan han ble møtt av sin veileder, knyttet han den personlige kontakten til tidligere erfaringer og informasjon han hadde om veien mot å få en jobb:

”Den ene veilederen var ganske lydhør og fleksibel. Men den andre hadde sine retningslinjer, da. Måtte ikke fravike den, altså. Var sånn regelrytter. En så bare sånn som sosialkuratoren. Hun så alltid etter de mulighetene som lå der. Og en av foredragsholderne på et kurs, han sa at det er aldri ei rett linje til arbeid. Det går alltid litt sånn fram og tilbake og svingete. Så går det framover. Og så blir det stopp ei stund. Det er aldri en rett vei til arbeid”.

Det ble videre spurt om hvordan de opplevde at deres ønsker ble møtt. Det kan se ut til at det er en sammenheng mellom opplevelsen av å ha et godt forhold til veileder og det å oppleve at deres spesifikke ønsker har blitt hørt. Eva og Bente var mest fornøyd med sine veiledere, og var de som kunne fortelle om de mest spesifikke ønsker. De virket også mest målrettet i sine forsøk på kvalifisering. Arne var godt fornøyd med den personlige kontakten med veilederen, men kunne fortelle at han ikke hadde hatt klare ønsker om noe som helst de siste 10 årene. Han så selv at det dermed ikke ville være så greit for noen å ta imot ønsker og bidra til å lage kvalifiseringsplaner. Carl ga uttrykk for at han ikke hadde som mål å komme i arbeid i forbindelse med tiltaket, han så mer på tiltaket som en trivselssysselsetting i påvente av at det skulle dukke opp en jobb. Det virket ikke som han hadde et klart bilde av at en målrettet innsats fra han selv kunne bidra til å få den jobben han gikk og ventet på. Med det utgangspunktet kan man da kanskje heller ikke forvente at deltakelsen skulle resultere i arbeid. Dag hadde et mer delt inntrykk, og tok fram de ulike erfaringene til hvordan hans ønsker var blitt møtt. Det kunne se ut til at den positive kommunikasjonen med den ene veilederen i stor grad kunne knyttes til at han opplevde at hans ønsker ble hørt, og at det førte til handling rettet mot det han hadde av ønsker. Grunnen til et noe annerledes forhold til den andre veilederen, ble knyttet nettopp til at han ikke ble hørt, men måtte innordne seg et system

som han ikke hadde ønsket om å delta i, som han igjen opplevde som lite relevant i forhold til hans ønsker.

4.5.3 Betydningen av samlet livssituasjon.

Ut fra livssituasjonsperspektivet, kan både forhold ved skolesituasjonen og ikke-skolerelaterte faktorer spille inn. Illeris (2004:230) mener, som tidligere vist, at de kortutdannede nesten alltid har en mer eller mindre klar oppfattelse av et behov for mer utdanning, men at det er sterkere krefter som trekker i motsatt retning. Han mener det derfor skal et særlig incitament til, og trekker spesielt fram relevante tilbud knyttet til å redusere sosiale, praktiske og økonomiske barrierer. Mitt fokus ble dermed å se på om det lå praktisk til rette for deltakelse. Jeg valgte ut fra ovenstående å stille spørsmål om praktiske og økonomiske barrierer, og valgte bort de sosiale barrierer ut fra at det er faktorer av en annen størrelsesorden enn det undersøkelsen skulle innbefatte. Forhold ved undervisningssituasjonen ble behandlet i kapitlet 4.5.2 om interaksjonistiske teorier.

Alle mine samtalepartnere fortalte at det praktiske rundt deltakelsen i tiltaket var på plass. De hadde alle et sted å bo, transport var organisert og det var i utgangspunktet tatt høyde for å få gjennomført mulige parallelle behandlingsopplegg. Ingen av dem hadde familieforpliktelser, og undervisningsoppleggene ble ikke forstyrret av arbeidsforpliktelser. Det viktigste virket å være at økonomiske forhold var klarlagt på forhånd, slik at de kunne konsentrere seg om forhold knyttet til kvalifiseringen. De trengte ikke engste seg eller bruke tid og energi på praktiske omliggende faktorer. Jeg fikk et inntrykk av at alle 5 stilte seg undrende til spørsmålet mitt, de signaliserte at det måtte være en selvfølge at forhold rundt opplegget var på plass og fungerte. Eva svarte følgende på mitt spørsmål om hun hadde gjort noe spesielt i forhold til økonomisk tilrettelegging:

”Nei, vet du, det gjorde jeg ikke noe med, jeg. Jeg bare stilte, og så fikk jeg penger på kontoen. Det var ikke noe jeg måtte gjøre selv der. Det var bare å gi opplysninger om hvilket kontonummer det skulle settes inn på. Så det var greit sånn. Og det er viktig, altså. Det skal ikke være noe arbeid, det å få seg arbeid. I en slik situasjon. Så det er litt viktig at en slipper en del sånn ekstra ting”.

Ved avslutning av sekvensen om økonomi og andre omliggende faktorer, kom de alle uoppfordret inn på opplevelser rundt det å motta sosialstønning. En faktor de tok fram, var at det å være sosialhjelpsmottaker i seg selv var en rolle som var lite ønskelig. Hovedpunktet for dem alle virket å være det de opplevde som en fornedrende situasjon med å måtte be om, nærmest tigge, om penger og bevise sin vanskelige økonomiske situasjon. Det ble derfor uttrykt som en befriende tilleggsgode at man ved deltakelse i et arbeidsmarkedstiltak fikk penger rett inn på konto, så fremt man fulgte opplegget. Eva og Bente ga uttrykk for at

regelmessige utbetalinger nærmest var en ren bonus. Begge ga uttrykk for at de nå både fikk den etterspurte bistanden, og de slapp å leve i økonomisk utrygghet og å måtte oppsøke sosialkontoret for økonomisk bistand. Eva omtalte det som en tilnærmet Kindereggopplevelse med oppfylling av 3 ønsker på en gang; Hun fikk bistand der det ble tatt individuelle hensyn til hennes situasjon, hun slapp å gå til sosialkontoret, og en jobb var innen rekkevidde. Og selv om jobben ikke var der med en gang, fikk hun den etterlengtede jobben etter det hun selv beskriver som et hardt og målrettet arbeid. Ingen av dem tok fram omveltninger i livssituasjonen som en forklaringsmåte. Det må imidlertid nevnes at jeg heller ikke spurte aktivt etter eventuelle omveltninger. Selve utdanningen var for så vidt en omveltning, men ble ikke beskrevet som en av de rystende og voldsomme omveltningene i deres liv.

Gooderham (1989) tar fram at press fra omgivelsene kan føre til at voksenutdanning ikke blir fullført. De ble ut fra dette spurt om reaksjoner fra omgivelsene. De stilte seg undrende til spørsmålet og jeg oppfattet det som om de ikke hadde en følelse av at de var stigmatisert på noe vis ved at de deltok på arbeidsmarkedstiltak. De beskrev mer en positiv respons på deltakelsen, de fikk alle positive tilbakemeldinger på at det ble oppfattet som at de hadde tatt positive grep for å komme i arbeid, noe som tydelig ble ansett som en god ting i seg selv. I den grad det var press fra omgivelser, ga informantene uttrykk for at det mer dreide seg om press for å ta utdanning enn for å avbryte. Ut fra dette kan det se ut til at deltakernes samlede situasjon trolig kan være med å forklare mye om årsaker til både start og avslutning på utdanningsløp. Det ser imidlertid ut til at de vurderte faktorene under livssituasjonsperspektivet, ikke har vært av avgjørende betydning for mine samtalepartnere.

5. OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

Hva trodde jeg at jeg ville finne – og hva fant jeg?

Før jeg startet intervjuene, hadde jeg en tanke om at mine samtalepartnere trolig ville ha svært forskjellige historier og oppfatninger av hva de opplevde som viktig i forhold til sin deltakelse i tiltaket. Etter å ha satt meg inn i Illeris (2002, 2003, 2004) sine tanker om forhold knyttet til kortutdannede og Gooderhams (1989) teorisammendrag, hadde jeg et bilde av at det ville være vanskelig å komme til en felles historie for informantene. Noen ville ha historier som kunne knyttes til livssituasjonsperspektivet, noen til interaksjonistiske teorier og noen uttalelser og fortellinger kunne knyttes til de psykososiale teoriene. Jeg var inspirert av metodelitteraturen som beskrev den bevissthet og varsomhet man må utøve når man ”invaderer” livene til mennesker i en marginalisert rolle, spesielt når de blir bedt om å utlevere tanker rundt en situasjon som kunne oppleves som en tapsopplevelse. Jeg hadde et bilde av at forhold knyttet til den enkelte kunne være utfordrende å behandle, og at jeg da sto i

fare for å bevege meg utenfor det voksenpedagogiske feltet. Videre hadde jeg en oppfattelse av at omliggende faktorer ville være vel så interessant ut fra en voksenpedagogisk vinkel. Planen var ut fra det å være forsiktig med spørsmål knyttet til de psykososiale forholdene og konsentrere meg mer om de interaksjonistiske og livssituasjonsbetingede forholdene.

Som man ser, gikk det ikke som jeg hadde forventet. Forhold knyttet til livssituasjonen anså jeg i utgangspunktet som svært viktige, for mine samtalepartnere var dette av mer underordnet betydning. For akkurat disse personene, i det tidsrommet de deltok i Arbeid med bistand, fungerte de omliggende faktorene i livene deres. Det kan tyde på at det var gode systemer som fungerte ved daværende lokale Aetat. Samtidig spiller det trolig inn at ingen av dem hadde forsørgeransvar. Det betyr at jeg ikke generelt vil avvise betydningen av livssituasjonen til deltakere i opplæringstiltak. Om man må bruke tid og energi på å skaffe økonomiske midler, sliter med transport, bolig og barnepass, kan forholdene bli så overveldende at det umuliggjør enhver annen aktivitet. Informanter med forsørgeransvar kunne trolig fortalt om det, men var ikke med i utvalget. Når det gjaldt de interaksjonistiske teoriene, hadde jeg en forventning om at forhold knyttet spesielt til tiltakets veileder og tiltaket som sådan, kunne være av stor betydning for de tidligere deltakerne i tiltaket. Jeg så for meg at det ville komme en god del negative kommentarer. Informantene hadde for så vidt noen ulike oppfatninger når det gjaldt selve tiltaket, men når det gjaldt forholdet til veileder, var tilbakemeldingene i hovedsak positive. De tok fram betydningen av at veileder lyttet og tilpasset opplegget til deres behov. Det viktigste i den sammenheng synes å være følelsen av å bli møtt med respekt.

Det som ser ut til å ha vært viktigst for opplevelsene til de menneskene jeg møtte, var de psykososiale forholdene. Hvordan de opplevde sin egen innsats, sine mestringer og tap, samt hvordan de presenterte seg og sitt overfor både seg selv og andre, ser ut til å være av stor betydning. Det andre store punktet, var forholdet til veileder og den personlige kontakten dem imellom. Jeg har i denne framstillingen valgt å sette forhold til veileder i tilknytning til de interaksjonistiske teorier, ut fra en tanke om at forhold til voksenlæreren kan knyttes til forhold ved opplæringssituasjonen.

Jeg opplevde at de alle ga uttrykk for at de ønsket arbeid, at det var noe de var motivert for. Imidlertid ser det ut til at styrken i motivasjonen var varierende, og at de hadde ulike handlingsrom og varierende repertoar for hvordan de skulle håndtere de situasjonene som fulgte med deltakelsen i Arbeid med bistand. Det kan se ut til at funnene i AFI sin sluttevaluering (Schafft og Spjelkavik 2006) angående tidsrom på sosialstønad, også gjaldt for de personene jeg møtte. Jeg har ikke grunnlag for å si at tidligere tilknytning til arbeid hadde

en positiv effekt, da ingen av de som var i arbeid på intervjuetidspunktet kunne vise til tidligere arbeidsforhold. Jeg kan heller ikke vise til en sammenheng når det gjelder utdanningsnivå. Men jeg ser en tendens til at manglende utdanning og manglende tilknytning til arbeidslivet har hatt konsekvenser for flere av informantene. Underlids (2005) funn av de depresjonslignende og handlingslammede utslag av langvarig arbeidsledighet kan man trolig også koble til flere av mine informanter. Carl fortalte at han avsluttet tiltaket fordi han var syk, utover dette var det ingen av mine samtalepartnere som viste til sluttårsaker tilsvarende saksbehandlernes vurderinger i AFI sin delrapport 2 (Schafft et.al. 2005). Der var sluttårsaker angitt til at deltakerne var for syke, hadde for store personlige problemer, psykiske problemer eller unnlot å møte opp. Selv om dette er tilfelle for enkelte av landets deltakere i prosjektet, vil jeg stille spørsmål ved om reelle sluttårsaker kunne vært mer kartlagt, og om det saksbehandlerne så var følgetilstander og en funksjon av ledighet over mange år, lik funnene i Underlids forskning (2005).

Mitt mål med undersøkelsen var å få en bredere forståelse av noen enkeltmenneskers opplevelse av å delta på arbeidsmarkedstiltaket Arbeid med bistand. Ut fra et fenomenologisk utgangspunkt hadde jeg ingen intensjon om å finne klare tendenser som kunne overføres til hele gruppen av langtidsledige. Det jeg har sett gjennom de opplevelser mine samtalepartnere delte med meg, er at forhold knyttet til den enkelte arbeidssøker er av stor betydning. Det kan se ut til at for akkurat disse personene, var deres tanker før henvisningen til tiltaket av betydning for sluttresultatet. Egen motivasjon vil være viktig, og det kan også se ut til at attribusjonsmønster er av stor betydning. Men så ser man ved Underlids forskning at langtidsledighet ikke fremmer pågangsmot og tro på egen innsats, og man vet samtidig at det er nettopp stå-på-vilje og pågangsmot som ofte etterspørres av arbeidsgivere. Ut fra dette ser jeg for meg at utvikling av autentiske mestringsopplevelser kan være en innfallsvinkel for å øke mulighetene for senere tilpassing til arbeidslivet. Videre så vi at forholdet til veileder var av stor betydning, noe som for så vidt heller ikke er egnet til stor undring. Og kanskje er det vel optimistisk å tro at et kort yrkesrettet kurs skal kunne rette opp mangeårige tillærte egenskaper og holdninger som ser ut til å sette hindre i veien for enkeltindivider. Kanskje er en løsning på den utfordringen å skynde seg mer langsomt, og la den enkelte langtidsledige få sjansen til læring *til* arbeidslivet før samfunnet forventer en læring *i* arbeidslivet.

For å si det med Dags ord: ”*Det er ingen rett vei til arbeid*”.

6. REFERANSER

- Alver, B. G. og Ø. Øyen (1997): *Forskningsetikk i forskerhverdag. Vurderinger og praksis*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Austvik, O. (1996): *Arbeidsledighetens konsekvenser for selvoppfatningen. Kan en ansettelse gjennom KAJA prosjektet bidra til å endre langtidslediges selvoppfatning og sosiale nettverk?* Trondheim: Hovedoppgave i pedagogikk NTNU.
- Bengtsson, J. (1999): En livsvärldsansats för pedagogisk forskning. I Bengtsson, J. (red.): *Med livsvärlden som grund*. Side 9 – 43. Lund: Studentlitteratur.
- Boshier, R. (1973): Educational participation and dropout: A theoretical model. I *Adult Education*, 23 (4), side 255 – 282.
- Brookfield, S. (1986): *Understanding and Facilitating Adult Learning*. Milton Keynes: Open University Press.
- Dalen, M. (2004): *Intervju som forskningsmetode – en kvalitativ tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fog, J. (2001): *Med samtalen som utgangspunkt. Det kvalitative forskningsinterview*, DK Viborg: Akademisk forlag.
- Frøyland, K., A. Schafft og Ø. Spjelkavik (2004): *Tiltakssatsingen i forhold til sosialhjelpsmottakere – Samarbeid og samordning*. Oslo: AFI, notat.
- Garrison, D. R. (1985): Predicting dropout in adult basic education using interaction effects among school and nonschool variables. I *Adult Education Quarterly*, Volume 36, Number 1, Fall, pp. 25 – 38.
- Garrison, D. R. (1988): A deductively derived and empirically confirmed structure of factors associated with dropouts in adult education. I *Adult Education Quarterly*, Volume 38, Number 4, Summer, pp. 199 – 210.
- Gooderham, P. (1989): *Hvorfor faller de i fra?* Trondheim: Norsk voksenpedagogisk institutt.
- Holme, I. M. og B. K. Solvang (1986/3. utgave 1996): *Metodevalg og metodebruk*. Oslo: Tano.
- Illeris, K. (2002): *Udspil om læring i arbeidslivet*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Illeris, K. (2003): *Voksenuddannelse og voksenlæring*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Illeris, K. og samarbeidspartnere (2004): *Læring i arbeidslivet*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Kvale, S. (1992): Om tolkning av kvalitative forskningsinterviews. I Fog, J. og S. Kvale: *Artikler om interviews*. Århus. Aarhus Universitet. Side 151 – 162.

- Kvale, S. (1997/6. utgave 2004): *Det kvalitative forskningsintervju*, Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Larsson, S. (1986): *Kvalitativ analys – eksemplet fenomenografi*. Lund: Studentlitteratur.
- Lødemel, I. og A. Johannessen (2005): *Tiltaksforsøket: mot en inkluderende arbeidslinje? Sluttrapport fra evaluering av Forsøk med kommunalt ansvar for aktive, arbeidsrette tiltak for langtidsmottakere av sosialhjelp 2000 – 2004*. Høgskolen i Oslo.
- Mezirow, L., G. Darkenwald og A. Knox (1975): *Last Gamble on Education: Dynamics of Adult Basic Education*. Washington D.C., Adult Education Association of USA.
- Madsen, B.-E. (1994): As teachers see it – why there are drop-outs from continuing education programmes for adults. What teachers know. I *social change and adult research. Adult education research in Nordic countries 1992/93*, side 190 – 207. Trondheim: NVI.
- Madsen, B.-E. og C. Tønseth (1998): *Trapes uten sikkerhetsnett. Om gjennomstrømming og frafall blant voksne elever i videregående opplæring*. Evalueringsrapport 1/98. Reform 94. Trondheim: Norsk Voksenpedagogisk Forskningsinstitutt.
- Postholm, M. B. (2005): *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ringdal, K. (2001): *Enhet og mangfold: samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Ryen, A. (2002): *Det kvalitative intervjuet. Fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Schafft, A., K. Frøyland, og Ø. Spjelkavik (2005): *Evaluering av arbeidsmarkedssatsingen for sosialhjelpsmottakere*. Delrapport 2. Oslo: AFI-notat 1/2005.
- Schafft, A. og Ø. Spjelkavik (2006): *På vei til jobb? Evaluering av arbeidsmarkedssatsingen for sosialhjelpsmottakere*. AFI-rapport 7/2006. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Skaalvik, E. og S. Skaalvik (1993): Selvpoffatning og forventninger: sentrale motivasjonsfaktorer i voksenopplæring. I *Livslang læring. En antologi om voksenopplæringens mangfold og enhet*. Side 129 – 154. Trondheim: NVI.
- Skjei, B, E. Skaalvik og S. Skaalvik (1996): *Deltakere på AMO-kurs. Selvpoffatning, motivasjon og frafall*. Trondheim: Norsk Voksenpedagogisk forskningsinstitutt.
- St.meld. nr. 6 (2002 – 2003): *Tiltaksplan mot fattigdom*.
- St.meld. nr. 9 (2006 – 2007): *Arbeid, velferd og inkludering*.
- Tinto, V. (1975): Dropout from higher education: A theoretical synthesis of Recent Research. I *Review of educational Research*, bd. 45, (1) side 89 – 125.
- Underlid, K. (2005): *Fattigdommens psykologi. Oppleving av fattigdom i det moderne Norge*. Oslo: Samlaget.

Wahlgren, B. (2002): *Refleksjon og læring : kompetenceudvikling i arbeidslivet*. København. Samfundslitteratur.

Wormnes, B. og T. Manger (2005): *Motivasjon og mestring. Veier til effektiv bruk av egne ressurser*. Bergen: Fagbokforlaget.

7. APPENDIKS - INTERVJUGUIDE

Forslag til spørsmål – etter muntlig orientering om formålet med undersøkelsen:

Kan du fortelle litt om hva du bruker tiden til nå? Alder? Familiesituasjon?

Hvordan hadde du holdt på med jobbsøking før du kom i tiltaket? På egen hånd, med hjelp?

Hvordan kom du i kontakt med tiltaket?

- Eget ønske, initiert av andre (kjentfolk, off.hjelpeapparat)
- Hva syntes du da om å bli henvist? Var du enig i at du hadde behov for tiltak? Hva var dine tanker rundt å komme i tiltaket?
- Hva mener du var årsaken til at du ble henvist?

Jeg vil nå gjerne høre om hvordan du opplevde å bli møtt i tiltaket

- Kan du si noe om hva du og veileder faktisk gjorde?
- Hvilke forventninger hadde du? Hva trodde du at du gikk til? Hvordan ble det?
- Hvordan ble du møtt av din veileder?
- Hvordan opplevde du at dine ønsker ble møtt?
- Hvordan fungerte tiltaket ut fra det du hadde forventet?
- Hvilke tanker gjør du deg om dette i etterkant?

Hva synes de rundt deg om at du kom til AB? Har du merket noen reaksjoner?

Kan du si noe om årsaken til at du ikke var i arbeid på den tiden du ble henvist til tiltaket?

- Kan du si noe om årsak til at tidligere arbeidsforhold, evt. utdanning opphørte?
- Hvordan opplevde du at dine omgivelser reagerte på at du var uten arbeid?

Hva gjorde du og andre for at det skulle bli lagt til rette for at du skulle kunne delta i tiltaket?

Stikkord: økonomi, transport, bolig, barnehage, helse, livsfase

Opplevde du at det å delta i tiltaket var det rette for deg på det tidspunktet? Ja/nei – få fram fortellingene rundt dette.

Kan du nevne noe i tiltaket som var til hjelp for deg? Hvordan/hva

Kan du nevne noe med tiltaket som ikke var så greit?

Kan du si noe om årsaken til at tiltaket ble avsluttet for ditt vedkommende?

- hva mener du er årsaken til at du nå er uten ordinært lønna arbeid?

Hva tror du kunne vært til hjelp for at du skal få en jobb?

Kan du si noe om hvilken oppfølging du har nå i etterkant av utskrivningen fra Arbeid med Bistand?

Er det andre (faktorer enn de vi har snakka om til nå) som har vært viktige for deg?

Som jeg nevnte innledningsvis, vil jeg nå i etterkant se på den samtalen vi nå har hatt. Jeg ser for meg at det kan være en mulighet for at jeg ka ha misforstått noen av dine meninger, og at jeg tolker dine uttalelser på en annen måte enn du hadde tenkt. Kan du være villig til å diskutere og korrigere i en ny samtale, slik at jeg får sett på om min tolking stemmer med det du faktisk mente?